

ΕΝΑΣ ΚΟΣΜΟΣ
ΣΕ ΔΙΑΡΚΗ ΚΡΙΣΗ

ΕΡΗΜΗ ΧΩΡΑ

ROBERT D. ΚΑΡΛΑΝ

Μετάφραση
ΣΠΥΡΟΣ ΚΑΤΣΟΥΛΑΣ

διόπτρα

Τίτλος πρωτοτύπου
WASTE LAND: A WORLD IN PERMANENT CRISIS
Robert D. Kaplan

© 2025 by Robert D. Kaplan
Published by arrangement with Brandt & Hochman Literary Agents, Inc.
and JLM Literary Agency. All rights reserved.

© Για την ελληνική γλώσσα σε όλο τον κόσμο: Εκδόσεις Διόπτρα, 2026
Εκδίδεται κατόπιν συμφωνίας με τους Brandt & Hochman Literary Agents,
Inc. και JLM Literary Agency.

Πρώτη ελληνική έκδοση
Μάιος 2026

Μετάφραση
Σπύρος Κατσούλας

Επιμέλεια κειμένου
Μαρία Οικονομίδου

Προσαρμογή εξωφύλλου
Ελένη Κυριακίδου, Εκδόσεις Διόπτρα

Σελιδοποίηση
Έρση Σωτηρίου, Εκδόσεις Διόπτρα

Κεντρικά γραφεία

Αγ. Παρασκευής 40, 121 32 Περιστερί
Τηλ.: 210 380 52 28, Fax: 210 330 04 39

Βιβλιοπωλείο Books & Life

Σόλωνος 93-95, 106 78 Αθήνα
Τηλ.: 210 330 07 74

www.dioptra.gr
e-mail: info@dioptra.gr

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή ή ανατύπωση μέρους ή του συνόλου του βιβλίου σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του εκδότη. Απαγορεύεται η χρήση ή η αναπαραγωγή με οποιονδήποτε τρόπο μέρους ή όλου του βιβλίου για την εκπαίδευση τεχνολογιών ή συστημάτων τεχνητής νοημοσύνης. Τα δικαιώματα επί του παρόντος έργου διατηρούνται ρητά όσον αφορά την εξόρυξη κειμένων και δεδομένων (Άρθρο 4§3) Οδηγία (ΕΕ) 2019/790.

ISBN: 978-618-10-0339-9

Στην Ντέβον Κρος

... η ελπίδα, όταν αποσπάται από την πίστη και δεν τιθασεύεται από τα τεκμήρια της Ιστορίας, καθίσταται επικίνδυνη· απειλεί όχι μόνο όσους την ασπάζονται, αλλά και όλους όσοι βρίσκονται εντός της εμβέλειας των ψευδαισθήσεών τους.

POTZEP SKPATON,
The Uses of Pessimism

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	xiii
1. Η Βαϊμάρη γίνεται παγκόσμια.....	1
2. Οι μεγάλες δυνάμεις σε παρακμή.....	69
3. Όχλος και χάος.....	133
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	193
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ.....	195
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ.....	203

Εισαγωγή

Γιατί *Έρημη χώρα*; Γιατί απ' όλες τις χώρες του κόσμου που έχει επισκεφθεί ο πολυταξιδεμένος Ρόμπερτ Ντ. Κάπλαν διάλεξε μια «ανύπαρκτη πολιτεία» για να ονομάσει το τελευταίο βιβλίο του; Τι σχέση έχουν οι κρίσεις του σύγχρονου κόσμου με ένα ποίημα του περασμένου αιώνα; Τι το ξεχωριστό έχει, τελικά, η «Έρημη χώρα» του Τ. Σ. Έλιοτ, ώστε να αποτελέσει αλληγορία για τη διεθνή πολιτική; Καθώς ξεφύλλιζα τις πρώτες σελίδες αναζητώντας με αγωνία την απάντηση, η περιέργειά μου έδωσε σταδιακά τη θέση της σε ένα αίσθημα αγωνίας, επηρεασμένος από την ένταση των εικόνων και παρασυρμένος από τον ειρμό του συγγραφέα. Η εξήγηση ήρθε τελικά κάπου στα μισά του βιβλίου – σχεδόν αναπάντεχα πια, αλλά ταυτόχρονα απολύτως φυσικά, αφού πρώτα είχα μνηθεί στα βαθύτερα αίτια της διαρκούς κρίσης του κόσμου μας. Μπορεί να πρόκειται για το κορυφαίο ποίημα του 20ού αιώνα, σύμφωνα με το περιοδικό *Time*,* αλλά σίγουρα δεν είναι η συνηθισμένη πηγή έμπνευσης για ένα βιβλίο διεθνούς πολιτικής. Η επιλογή του συγκεκριμένου τίτλου ωστόσο είναι ενδεικτική του πανοραμικού, φιλοσοφικού και συνθετικού τρόπου σκέψης του συγγραφέα, ο οποίος επίσης δεν είναι ο συνηθισμένος αναλυτής διεθνών σχέσεων.

Γνώρισα τον Κάπλαν τον Οκτώβριο του 2017. Τον συνάντησα στην Πλάκα και περπατήσαμε ως το Θησείο, μια γειτονιά στην οποία του άρεσε να επιστρέφει κάθε φορά που επισκεπτόταν την Ελλάδα. Θυμόταν ακόμη μερικές ελληνικές λέξεις, τις οποίες προσπάθησε να προφέρει – όχι με μεγάλη επιτυχία. Άλλωστε, είχε περάσει πολύς καιρός από

---

* «The Best of the Century», *Time*, τόμ. 154, αρ. 27, 31 Δεκεμβρίου 1999, σ. 81.

τότε που έμενε εδώ, αναζητώντας το δικό του πεπρωμένο στα βήματα του αγαπημένου του Ηροδότου. Το βιογραφικό του το έπλασε με τα προσφιλή του υλικά: τα ταξίδια, το διάβασμα και το ενδιαφέρον του για την πολιτική. Σήμερα, ο Κάπλαν συγκαταλέγεται σε εκείνη τη σπάνια κατηγορία στοχαστών που κινούνται ανάμεσα στη γεωπολιτική ανάλυση, στο δημοσιογραφικό οδοιπορικό και στο φιλοσοφικό δοκίμιο.

Συγγραφέας είκοσι τεσσάρων βιβλίων, με διεισδυτικές αναλύσεις από κάθε γωνιά του κόσμου για επίκαιρα θέματα πριν αυτά γίνουν επικαιρότητα· αρθρογράφος επί τρεις δεκαετίες στο *The Atlantic*, με κείμενά του να δημοσιεύονται επίσης στις επιφυλλίδες των *New York Times*, της *Washington Post*, των *Financial Times* και της *Wall Street Journal*· σύμβουλος σε ορισμένους από τους σημαντικότερους αμερικανικούς θεσμούς στρατηγικής σκέψης, με ουσιαστική επιρροή σε κρίσιμες πολιτικές αποφάσεις. Το περιοδικό *Foreign Policy* τον έχει συμπεριλάβει δύο φορές στη λίστα με τους 100 κορυφαίους στοχαστές παγκοσμίως. Η διαδρομή του, πάντως, προς τη διεθνή καταξίωση δεν υπήρξε ούτε εξασφαλισμένη ούτε ανέφελη.

Γεννημένος το 1952 στη Νέα Υόρκη και μεγαλωμένος στο Κουίνς, ο Κάπλαν δεν προέρχεται από τον τυπικό κόσμο των Αμερικανών διανοουμένων της Ανατολικής Ακτής. Ο πατέρας του ήταν οδηγός φορτηγού, ο ίδιος φοίτησε σε δημόσια σχολεία και κατόπιν, με αθλητική υποτροφία, στο δημόσιο Πανεπιστήμιο του Κονέκτικατ, όπου σπούδασε αγγλική φιλολογία. Θεωρεί, και όχι άδικα, ότι οι μεγάλοι λογοτέχνες –ο Ντοστογιέφσκι, ο Ντίκενς, η Τζορτζ Έλιοτ– αποκαλύπτουν περισσότερα για τον κόσμο από ό,τι η πολιτική επιστήμη. Κομβική θέση στο πρώτο μέρος αυτού του βιβλίου κατέχει ένας άλλος Ρώσος λογοτέχνης: ο Αλεξάντρ Σολζενίτσιν.

Καθίσαμε για φαγητό και μιλήσαμε για το πώς άρχισε να ταξιδεύει. Από πολύ νωρίς θέλησε να γνωρίσει τον κόσμο από κοντά. Στα μέσα της δεκαετίας του 1970 ταξίδεψε στην Ευρώπη και τη Βόρεια Αφρική, εγκαταστάθηκε για ένα διάστημα στο Ισραήλ και υπηρέτησε στις Ισραηλινές Αμυντικές Δυνάμεις. Εκεί έγινε ρεαλιστής, επειδή, όπως λέει, το Ισραήλ δεν είχε την πολυτέλεια να ζει μέσα σε αφηρημένα ιδανικά, αλλά σε έναν πραγματικό κόσμο και σε μια επικίνδυνη γειτονιά. Αυτό, ταυτόχρονα, τον έκανε να θέλει να μάθει πιο πολλά για τον κόσμο και για τη θέση της Αμερικής σε αυτόν.

Η Ελλάδα κατέχει ξεχωριστή θέση στη διαδρομή του Κάπλαν. Έζησε εδώ τη δεκαετία του 1980· εδώ γνώρισε τη σύζυγό του, Μαρία Καμπράλ, και εδώ γεννήθηκε ο γιος του, Μάικλ. Εδώ βρισκόταν επίσης το συγγραφικό του ορμητήριο. Από την Ελλάδα πραγματοποιούσε συνεχείς επισκέψεις στη Βόρεια Αφρική, στην Ασία και στα Βαλκάνια. Τα ταξίδια αυτά γέννησαν τα πρώτα του βιβλία: το πρώτο για τον λιμό στην Αιθιοπία, το δεύτερο για τον πόλεμο της Σοβιετικής Ένωσης στο Αφγανιστάν και το τρίτο για το εθνικό μωσαϊκό των Βαλκανίων, χάρη στο οποίο απέκτησε ιδιαίτερη φήμη όταν κυκλοφόρησε το 1993, εν μέσω της διάλυσης της Γιουγκοσλαβίας. Σημαντικό ρόλο σε αυτό φέρεται να έπαιξε μια φωτογραφία του τότε Αμερικανού προέδρου Μπιλ Κλίντον να το κρατά υπό μάλης. Λέγεται, μάλιστα, ότι τα *Φαντάσματα των Βαλκανίων* αποθάρρυναν τον Κλίντον από μια στρατιωτική επέμβαση στη Βοσνία.* Ο Κάπλαν, πάντως, θεωρεί ότι η ανάλυσή του δεν ερμηνεύτηκε σωστά. Άλλωστε, βρισκόταν σε διαφορετικό μήκος κύματος από το κυρίαρχο αφήγημα της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής.

Ενώ η Ουάσινγκτον ήταν πεπεισμένη πως η Ιστορία είχε τελειώσει με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, προσμένοντας τη διάδοση της δημοκρατίας και του φιλελεύθερου μοντέλου ανάπτυξης, ο Κάπλαν διατηρούσε τις επιφυλάξεις του και ετοίμασε ξανά τις αποσκευές του με προορισμό τη Δυτική Αφρική. Στη Σιέρα Λεόνε έβλεπε μια μικρογραφία των διεργασιών που επρόκειτο να διαμορφώσουν τον μεταψυχροπολεμικό κόσμο. Στην «Επερχόμενη αναρχία» –δοκίμιο του 1994 στο *The Atlantic* που τον καθιέρωσε ως αναλυτή διεθνών σχέσεων– σκιαγράφησε έναν κόσμο διάχυτης αποσταθεροποίησης, για λόγους που, έως τότε, περνούσαν εν πολλοίς απαρατήρητοι: το δημογραφικό, η αστικοποίηση, οι επιδημίες και η εξάντληση των φυσικών πόρων.** Λίγο αργότερα, αμφισβήτησε και τη θριαμβολογία της δημοκρατίας, η οποία παρουσιαζόταν ως η λαμπρή κορύφωση του Αμερικανικού Αιώνα. Για τον Κάπλαν, η δημοκρατία ίσως να μην αποδεικνυόταν το πολιτικό σύστημα που θα εξυπηρετούσε

---

* Robert D. Kaplan, *Φαντάσματα των Βαλκανίων*, μτφρ. Νάνσυ Κουβαράκου, Αθήνα: Ροές, 2002.

** Robert D. Kaplan, *Η επερχόμενη αναρχία*, μτφρ. Αστέρης Χουλιάρας, Αθήνα: Ροές, 2002.

καλύτερα τον κόσμο – ούτε καν εκείνο που τελικά θα επικρατούσε σε κοινωνίες που θεωρούσαν τους εαυτούς τους προπύργια της ελευθερίας. Μπορεί, τελικά, να ήταν απλώς μια στιγμή.*

Η συνάντησή μας εκείνο το βράδυ έγινε με αφορμή τη μετάφραση στα ελληνικά ενός από τα σημαντικότερα βιβλία του, της *Εκδίκησης της γεωγραφίας*.** Το 2009, σε άρθρο του στο *Foreign Policy*, ο Κάπλαν είχε επιχειρήσει να εξηγήσει τα αδιέξοδα των Ηνωμένων Πολιτειών στο Αφγανιστάν και στο Ιράκ ως αποτέλεσμα μιας μορφής πολιτικής και στρατηγικής ύβρεως: της υπερεκτίμησης των δυνατοτήτων της στρατιωτικής ισχύος –και ιδιαίτερα της αεροπορικής υπεροχής– έναντι των σκληρών περιορισμών που επιβάλλει η γεωγραφία στη διεθνή πολιτική. Στον τίτλο του βιβλίου κρύβεται όμως και μια προσωπική νύμεση. Στις αρχές της δεκαετίας του 2000, καθώς η κυβέρνηση Μπους προετοίμαζε την εισβολή στο Ιράκ, ο Κάπλαν συμμετείχε σε συζητήσεις στον Λευκό Οίκο και συνέβαλε στη διαμόρφωση της άποψης που υποστήριζε την επέμβαση και την ανατροπή του στυγνού δικτάτορα Σαντάμ Χουσεϊν. Την επόμενη χρονιά, μέσα από τις σελίδες του *The Atlantic*, υπερασπίστηκε δημόσια τον πόλεμο, υποστηρίζοντας ότι θα πρόσφερε στις Ηνωμένες Πολιτείες μια νέα θέση ισχύος στη Μέση Ανατολή.*** Η τροπή του πολέμου εντούτοις τον έκανε να αναθεωρήσει. Η σκέψη ότι ήταν συνυπεύθυνος για την απώλεια τόσων ζωών τον βασάνισε σε σημείο που πέρασε μια περίοδο κλινικής κατάθλιψης. Η σκληρή αυτοκριτική τον ώθησε να επανεξετάσει βαθύτερα τους περιορισμούς της ισχύος και να στραφεί στη γεωγραφία ως ερμηνευτικό εργαλείο της διεθνούς πολιτικής.

Συζητήσαμε αρκετή ώρα για τον Κόλιν Γκρέι –επιβλέποντα της διδακτορικής μου διατριβής–, για τον οποίο έτρεφε ιδιαίτερο σεβασμό. Σκέψεις του Γκρέι θα συναντήσει κανείς και στις σελίδες αυτού του βιβλίου. Αυτό που εκτιμούσε στην προσέγγισή του ήταν η βαθιά τραγική αντίληψη της Ιστορίας και ο «ήπιος ντετερμινισμός» της γεωπολιτικής,

---

* Robert D. Kaplan, «Was Democracy Just a Moment?», *The Atlantic Monthly*, 280(6), σσ. 55-80, Δεκέμβριος 1997.

** Robert D. Kaplan, *Η εκδίκηση της γεωγραφίας: Τι μας λέει ο χάρτης για τις επερχόμενες συγκρούσεις και τη μάχη ενάντια στο πεπρωμένο*, μτφρ.-εισ. Σπύρος Κατσούλας, Αθήνα: Μελάι, 2017.

*** Robert D. Kaplan, «A Post-Saddam Scenario», *The Atlantic*, Νοέμβριος 2002.

που αναγνωρίζει τον περιοριστικό, αλλά όχι απόλυτο, ρόλο της γεωγραφίας στις διεθνείς σχέσεις. Προσπαθούσε να τον εφαρμόσει στο σήμερα. Το ενδιαφέρον τότε ήταν στραμμένο στη Βαλτική. Η Ρωσία δυναμώνει στρατιωτικά αλλά παραμένει γεωγραφικά ευάλωτη, διαπίστωσε. Η κατάσταση στην Αμερική τον ανησυχούσε ιδιαίτερα. Η γεωγραφία δεν την προστάτευε πια όπως κάποτε. Η ψηφιακή εποχή έθετε νέες προκλήσεις και από τις Ηνωμένες Πολιτείες έλειπε η σοφία στην εξωτερική πολιτική. Ο απομονωτισμός αναβίωνε. Η ρητορική γινόταν τοξική. «Η κατάσταση θυμίζει Μεσοπόλεμο», είπε, και μείναμε σιωπηλοί.

Η σύνθεση γεωγραφικής και ανθρωπολογικής προσέγγισης διακρίνεται και σε ένα άλλο σημαντικό βιβλίο του για τη σκληρή πραγματικότητα της πολιτικής της ισχύος, με τίτλο *The Tragic Mind* [Ο τραγικός νους].* Η Ελλάδα ήταν και πάλι εκεί. Όπως γνώριζαν ήδη οι Έλληνες, διαπιστώνει, πολλές καταστάσεις δεν έχουν πραγματική λύση: οι ηγέτες συχνά καλούνται να επιλέξουν όχι ανάμεσα στο καλό και το κακό, αλλά ανάμεσα σε δύο επιλογές που καθεμία συνεπάγεται αναπόφευκτα κόστος και πόνο. Η ηγεσία δεν συνίσταται στην επίλυση προβλημάτων με καθαρές λύσεις, αλλά στη διαχείριση τραγικών διλημμάτων. Επομένως, η κατανόηση της διεθνούς πολιτικής ξεκινά από τον χάρτη, αλλά καταλήγει στον Σαίξπηρ – δηλαδή στην τραγική διάσταση της ανθρώπινης φύσης: στο πάθος, στον φόβο, στη μοίρα και στο βάρος της εξουσίας. Η «σαιξπηρική παρακμή» διατρέχει τις σελίδες και της *Έρημης χώρας*.

Μιλήσαμε επίσης για τη σύγχρονη Ελλάδα. Η χώρα βρισκόταν στη δίνη της οικονομικής κρίσης. Ο Κάπλαν όμως είχε άλλη άποψη – πιο μακροσκοπική. Η Ελλάδα, πίστευε, μπορεί πάντοτε να ελπίζει λόγω της γεωγραφίας της. Ως γέφυρα μεταξύ Δύσης και Ανατολής, οι μεγάλες δυνάμεις δεν θα πάψουν ποτέ να την πολιορκούν. Η Κίνα επενδύει στα ελληνικά λιμάνια. Η Ρωσία εκνευρίζεται, επειδή βλέπει να χάνει την Ελλάδα, ύστερα από την άνθηση των ελληνορωσικών σχέσεων την προηγούμενη διετία. Τις ίδιες ημέρες, ο Έλληνας πρωθυπουργός, Αλέξης Τσίπρας, βρισκόταν στην Ουάσινγκτον, συζητώντας ένα σχέδιο ελάφρυνσης του ελληνικού χρέους. Η Ελλάδα βρισκόταν πράγματι στο

---

* Robert D. Kaplan, *The Tragic Mind: Fear, Fate and the Burden of Power*, Yale University Press, 2023.

επίκεντρο, όμως η προβληματική οικονομία της ήταν η μισή μόνο εικόνα. Γι' αυτό χρειαζόμαστε τη γεωπολιτική.

«Δεν είναι οικονομικό το πρόβλημα», μου είπε. «Είναι αξιακό. Και είναι ευρύτερο». Η Αμερική διένυε ήδη τον πρώτο χρόνο της διακυβέρνησης του Ντόναλντ Τραμπ. Ο Κάπλαν ήταν ανάμεσα στους λίγους που δεν εξεπλάγησαν από την εκλογή του. Όταν βρεθήκαμε, είχε μόλις κυκλοφορήσει το τελευταίο βιβλίο του, βασισμένο σε ένα οδοιπορικό που είχε πραγματοποιήσει στην αμερικανική ενδοχώρα.* Στο ταξίδι του διέκρινε μια αυξανόμενη απόσταση ανάμεσα σε δύο Αμερικές: από τη μία, μια παγκοσμιοποιημένη, κυρίως αστική κοινωνία· από την άλλη, μια Αμερική μικρών πόλεων και αγροτικών περιοχών, που αισθανόταν ότι παρακμάζει. Αυτό που αποκόμισε από το ταξίδι του ήταν το αίσθημα της βαθύτερης κόπωσης της αμερικανικής ιστορικής αποστολής. Δείγμα, ίσως, μιας ευρύτερης πολιτισμικής παρακμής της Δύσης. Η *Ερημη χώρα* ήταν ήδη στο μυαλό του.

Την επόμενη ημέρα βρεθήκαμε ξανά, αυτή τη φορά στο καφέ του Χίλτον, μαζί με τον Ηλία Μαγκκλίνη, αρθρογράφο της *Καθημερινής*. Εκεί ο Κάπλαν επανήλθε σε έναν από τους κεντρικούς άξονες της σκέψης του: «Η γεωγραφία μάς διδάσκει την ταπεινότητα», μας είπε. «Μας θυμίζει ποια είναι τα όριά μας – και γιατί πρέπει να είμαστε ταπεινοί».** Το επόμενο βιβλίο του, μας αποκάλυψε, ήταν ήδη υπό έκδοση. Βασιζόταν σε μια εσωτερική έκθεση για το Πεντάγωνο με τις εκτιμήσεις του για τη διεθνή πολιτική – από την αμερικανική δεξαμενή σκέψης Center for a New American Security (CNAS)–, πλαισιωμένο από δεκαέξι ακόμα δοκίμια. Κεντρική θέση στη γεωπολιτική του 21ου αιώνα, εκτιμούσε, κατέχει το Ευρασιατικό Ζήτημα. Η μεγάλη ήπειρος της Ευρασίας εξελίσσεται σε ένα ρευστό, συμπυκνωμένο πεδίο εμπορικών συναλλαγών και πολεμικών συγκρούσεων, την ίδια στιγμή που τα κράτη καταρρέουν, ενώ οι παλαιές, παραδοσιακές αυτοκρατορίες επανέρχονται δυναμικά στο προσκήνιο διαμορφώνοντας ένα νεομεσαιωνικό σκηνικό. Ήταν η *Επιστροφή του*

---

* Robert D. Kaplan, *Earning the Rockies: How Geography Shapes America's Role in the World*, Νέα Υόρκη, NY: Random House, 2017.

** Ηλίας Μαγκκλίνης, «Ρόμπερτ Κάπλαν: “Η γεωγραφία διδάσκει ταπεινότητα”», *Καθημερινή*, 16 Οκτωβρίου 2017.

κόσμου του Μάρκο Πόλο.* Σημαντική θέση στον νέο γεωπολιτικό χάρτη κατέχει το δυτικό ακρωτήριο της Ευρασίας: η Ανατολική Μεσόγειος. Και, ασφαλώς, η Ελλάδα.

«Έχετε έξοχη γεωγραφική θέση. Το μόνο σας πρόβλημα είναι η διακυβέρνηση της χώρας». Με αυτά τα λόγια απάντησε ο Κάπλαν στην τελευταία ερώτηση του διευθυντή της *Καθημερινής*, Αλέξη Παπαχελά, για το πώς βλέπει την Ελλάδα, σε μια δημόσια συνέντευξη στο πλαίσιο του 4ου Οικονομικού Φόρουμ των Δελφών, τον Μάρτιο του 2019. Κοίταξα αμέσως γύρω μου, προσπαθώντας να αφουγκραστώ τις αντιδράσεις του κόσμου. Στη συνομιλία που είχαμε λίγα λεπτά νωρίτερα, μου έλεγε ότι αυτό που του είχε κάνει τη μεγαλύτερη εντύπωση ήταν η αντιστροφή του κλίματος στις ελληνοαμερικανικές σχέσεις σε σύγκριση με τότε που ζούσε εδώ, επί εποχής Ανδρέα Παπανδρέου. Πολλώ δε μάλλον, τη στιγμή που την Ελλάδα κυβερνούσε για πρώτη φορά ένα αριστερό κόμμα. «Με έχει εκπλήξει ευχάριστα ο Τσίπρας», μου είπε. «Ιδίως η ευελιξία του».

Η κατάμεστη αίθουσα «Αρτεμις» ξέσπασε σε χειροκροτήματα. Επιδοκιμασία, άραγε, μιας σκληρής διαπίστωσης για την Ελλάδα της Μεταπολίτευσης από ένα ακροατήριο έτοιμο να ακούσει τη σκληρή αλήθεια και να κάνει την αυτοκριτική του; Ή, μήπως, ενθουσιασμός για τη συμπτωματικά ταυτόχρονη είσοδο στην αίθουσα του αρχηγού της αξιωματικής αντιπολίτευσης και επίδοξου μελλοντικού πρωθυπουργού, Κυριάκου Μητσοτάκη; Κάπως αιφνιδιασμένος και διαισθανόμενος ότι τα λόγια του μπορεί να είχαν παρερμηνευτεί ένθεν κακείθεν, ο Κάπλαν έσπευσε να συμπληρώσει: «Ανέκαθεν ήταν απογοητευτική η διακυβέρνηση της χώρας, ακόμα και όταν στο τιμόνι της βρίσκονταν κάποιοι ικανοί πρωθυπουργοί». Η κριτική του Κάπλαν μας αφορά όλους: κυβερνώντες και κυβερνώμενους. Αν πρέπει να αποκομίσουμε κάτι από τα λεγόμενά του, αλλά και από την ευρύτερη σκέψη του, είναι ο τρόπος με τον οποίο διεξάγεται ο κριτικός και αναστοχαστικός διάλογος. Ο λαός δεν είναι άμοιρος ευθυνών. Στην *Ερημη χώρα* κεντρική θέση κατέχουν και οι πολίτες. Είτε ως σκεπτόμενα άτομα είτε ως *μαζάνθρωποι*.

---

* Robert D. Kaplan, *Η επιστροφή του κόσμου του Μάρκο Πόλο*, μτφρ. Σπύρος Κατσούλας, Αθήνα: Μελάι, 2024.

Η *Έρημη χώρα* αποτελεί, κατά κάποιον τρόπο, τη συμπύκνωση αυτής της μακράς διανοητικής διαδρομής. Δεν είναι απλώς ένα βιβλίο διεθνών σχέσεων. Είναι ένα εκτεταμένο δοκίμιο για τον κόσμο του σήμερα: για έναν πλανήτη όπου η τεχνολογία δεν κατάργησε τη γεωγραφία, αλλά τη συμπίεσε· όπου η τεχνητή νοημοσύνη μπορεί να υπονομεύσει την ανθρώπινη φρόνηση· όπου οι απανταχού κρίσεις αλληλοσυνδέονται· όπου μια σύγκρουση στην Άπω Ανατολή επηρεάζει τη Μέση Ανατολή, τις Ηνωμένες Πολιτείες και την Ευρώπη· όπου τα κοινωνικά δίκτυα, η αστικοποίηση και η ψυχολογία του πλήθους τείνουν να συνθλίβουν το άτομο. Αν κάτι διαπερνά ολόκληρο το βιβλίο, είναι η αίσθηση ότι ζούμε πλέον σε έναν κόσμο ασφυκτικά κλειστοφοβικό, αγχώδη και ευερέθιστο – έναν κόσμο σε διαρκή κρίση.

Γιατί *Έρημη χώρα*, λοιπόν;

Ο Κάπλαν δανείζεται τον τίτλο του περίφημου ποιήματος του Τ. Σ. Έλιοτ, όπου η παρακμή του μεταπολεμικού κόσμου αποδίδεται μέσα από την εικόνα διάλυσης μιας μεγαλούπολης αποξενωμένης από τις ρίζες της – μιας «έρημης χώρας». Ο Κάπλαν επιστρέφει σε αυτή την εικόνα για να περιγράψει όχι μόνο την κατάσταση των Ηνωμένων Πολιτειών ή της Δύσης, αλλά έναν ολόκληρο κόσμο που εισέρχεται σε μια εποχή διαρκών κρίσεων.

Το ποίημα με το οποίο ο Έλιοτ απέκτησε τη φήμη του το 1922 αποδόθηκε στα ελληνικά το 1936 από τον σπουδαίο ποιητή και διπλωμάτη Γιώργο Σεφέρη, απ' όπου αντλώ τον τίτλο και τους στίχους που επέλεξε ο Κάπλαν, όχι απλώς για να διανθίσει αλλά και για να εμπλουτίσει ουσιαστικά το έργο του.* Η απόδοση του τίτλου του ποιήματος στα ελληνικά, πάντως, θα μπορούσε να είναι διαφορετική από την καθιερωμένη σεφερική «Έρημη χώρα». Άλλωστε, το εμβληματικό ποίημα του Έλιοτ είναι, ίσως, ένα από τα πιο πολυμεταφρασμένα ποιήματα στα ελληνικά, με περισσότερες από δεκαπέντε διαφορετικές αποδόσεις και αρκετές διαφορετικές ερμηνείες του πρωτότυπου τίτλου. Ο Τάκης Παπατσώνης, που το μετέφρασε πρώτος στα ελληνικά το 1933, επέλεξε

---

* Thomas Stearns Eliot, *Η έρημη χώρα και άλλα ποιήματα*, μτφρ. Γιώργος Σεφέρης, Αθήνα: Ίκαρος, 2009. Αξίζει να σημειωθεί ότι, ύστερα από την πρώτη, νεανική απόδοση του 1936, ακολούθησαν τρεις επανεκδόσεις, με κοινό γνώρισμα τις σημαδιακές ημερομηνίες: η πρώτη το 1949, η δεύτερη το 1965 και, τέλος, η οριστική, με διορθώσεις και προσθήκες του 1973.

τον τίτλο «Ερημότοπος». Ο Κλείτος Κύρου προτίμησε τον τίτλο «Ρημαγμένη γη»,* επισημαίνοντας μάλιστα ότι η πιο σημαντική δυσκολία που συνάντησε στη μετάφραση του έργου ήταν ακριβώς αυτή η απόδοση του τίτλου, κυρίως λόγω της πρόθεσης του Έλιοτ να αξιοποιεί την πολυσημία πολλών αγγλικών λέξεων για να εκφράσει την πολυεπίπεδη πραγματικότητα – όπως, εν προκειμένω, του πρωτότυπου *Waste Land*. Σε δύο από τις τελευταίες μεταφραστικές αναμετρήσεις με το μεγαλειώδες ποίημα του Έλιοτ, ο Ρόης Παπαγγέλου το απέδωσε ως «Χέρσα γη»,** ενώ ο Χάρης Βλαβιανός ως «Άγονη γη»*** Κοινός τόπος όλων αυτών των προσπαθειών είναι η αίσθηση του Έλιοτ ότι η Ευρώπη είχε γίνει ένας ξερότοπος ανίκανος πλέον να δώσει άλλους πνευματικούς καρπούς, έχοντας φτάσει στο έσχατο σημείο παρακμής.

Η ανάδειξη και η πραγμάτευση αυτής της πολιτισμικής παρακμής προσέδωσαν στο συγκεκριμένο ποίημα μυθικές διαστάσεις, καθιστώντας το σημείο αναφοράς στην αγγλόφωνη αλλά και στην παγκόσμια λογοτεχνία. Το ποίημα γράφτηκε ασφαλώς στον απόηχο του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, όμως το θέμα δεν εξαντλείται στα δεινά της μεταπολεμικής Ευρώπης. Άλλωστε, το ποίημα κυοφορείται στη σκέψη του Έλιοτ ήδη πριν από τον πόλεμο, όπως αναλύει ο Βλαβιανός στην εισαγωγή του. Αποτελεί μάλλον απεικόνιση ενός πολιτισμού «που έχασε την έννοια της κάθε αξίας κι αποξενώθηκε από το οποιοδήποτε ιδανικό», όπως λέει ο Τάκης Παπατσώνης, ή ενός «τερατόμορφου διανοητικού και τεχνοκρατικού κόσμου», όπως λέει ο Ζήσιμος Λορεντζάτος****

Στο επίκεντρο βρίσκεται η τραγικότητα της ανθρώπινης φύσης. Σε μια μεταφυσική θεώρηση της «Ερημης χώρας» για το αφιερωματικό τεύχος στον Έλιοτ του περιοδικού *Νέα Εστία*, ο Νίκος Μακρής υποστηρίζει ότι το συγκεκριμένο ποίημα μας προσφέρει την ευκαιρία να αναζητήσουμε

* Thomas Stearns Eliot, *Η ρημαγμένη γη*, μτφρ.-σημ. Κλείτος Κύρου, Αθήνα: Ύψιλον, 1990.

** Thomas Stearns Eliot, *Τέσσερα κουαρτέτα – Η χέρσα γη*, μτφρ. Ρόης Παπαγγέλου, Αθήνα: Αλφειός, 2018.

*** Thomas Stearns Eliot, *Η άγονη γη*, εισ.-μτφρ.-σημ. Χάρης Βλαβιανός, Αθήνα: Πατάκης, 2020.

**** Thomas Stearns Eliot, *Η έρημη γη*, προλ.-μτφρ.-σχολ. Συμεών Γρ. Σταμπουλού, Αθήνα: Gutenberg, Αθήνα, 2019, σσ. i-ii.

το τραγικό στην αφετηρία του, δηλαδή στην ίδια την ανθρώπινη φύση: «Η “Ερημη Χώρα” είναι πρώτιστα χώρα των έρημων συνειδήσεων, των προσωπικών δραμάτων τα οποία κατοπτρίζονται όχι μόνο στις εσωτερικά έρημες μεγαλουπόλεις του μεσοπολέμου, αλλά και στα ένδοξα κέντρα του παρελθόντος».* Το ποίημα δεν περιορίζεται στη ζοφερή κατάσταση της Ευρώπης το έτος 1922. Η παρακμή είναι βαθύτερη. Στο ίδιο τεύχος, ο Μανώλης Μαρκάκης αναλύει πώς ο Έλιοτ «προείδε τη συντέλεια της ουσιαστικής ανθρωπότητας στην ίδια την αλαζονική αλλοτρίωση της ανθρώπινης λογοκρατίας». Η «Ερημη χώρα», συμπληρώνει ο Μαρκάκης, «επιμαρτυρεί την εκτροπή του ανθρώπου από την ιερότητα των φυσικών και ιστορικών θεσμών του». ** Δεν ήταν μόνο τα απόνερα του Μεγάλου Πολέμου που συγκλόνισαν τον Έλιοτ· ήταν η απελπιστική κατάληξη μιας μακραίωνης διαδρομής προς ένα πολιτισμικό τέλμα.

Οι ίδιες ανησυχαστικές σκέψεις οδήγησαν τον Κάπλαν να δανειστεί τον τίτλο του ποιήματος του Έλιοτ προκειμένου να ονομάσει το βιβλίο του για τον κόσμο του 21ου αιώνα: έναν κόσμο πολύβουο και συνωστισμένο, κι όμως απελπιστικά έρημο. Το οξύμωρο του γεωπολιτικά συρρικνωμένου και τεχνολογικά συνδεδεμένου, αλλά πολιτισμικά στείρου κόσμου αναπτύσσεται στα τρία μέρη του βιβλίου. Στο Μέρος 1 χρησιμοποιεί την αναλογία της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης ως μικρογραφίας του κόσμου μας σήμερα· στο Μέρος 2 προχωρά σε μια συγκριτική ανάλυση της παρακμής των τριών μεγάλων δυνάμεων της εποχής μας: των Ηνωμένων Πολιτειών, της Κίνας και της Ρωσίας· στο Μέρος 3 εστιάζει στις επιπτώσεις της αστυφιλίας, μιλώντας για την αποξένωση του ατόμου και τη δημιουργία των σύγχρονων ψηφιακών όχλων.

Η *Ερημη χώρα* του Κάπλαν ανατέμνει τον σύγχρονο κόσμο. Ξεκινά από το χθες, χωρίς να υπεισέρχεται σε μαθήματα Ιστορίας. Περιγράφει το σήμερα, χωρίς να αναλώνεται στην ειδησεογραφία. Σκιαγραφεί το αύριο, χωρίς να προχωρά σε βεβιασμένες προβλέψεις, παρά μόνο σε προαισθήσεις. Δεν πρόκειται για ένα βιβλίο διεθνούς πολιτικής με τη

---

* Νίκος Μακρής, «Μεταφυσική θεώρηση της “Ερημης Χώρας”», Αφιέρωμα στον Τ. Σ. Έλιοτ: Εκατό χρόνια από τη γέννησή του, *Νέα Εστία*, Χριστούγεννα 1988, σ. 40.

** Μανώλης Μαρκάκης, «Ο Έλιοτ ως προφήτης της συντέλειας», Αφιέρωμα στον Τ. Σ. Έλιοτ, ό.π., σ. 61.

στενή έννοια. Ούτε για ένα κλασικό οδοιπορικό από αυτά που χαρακτηρίζουν τη συγγραφική διαδρομή του Κάπλαν. Πρόκειται μάλλον για ένα φιλοσοφικό οδοιπορικό στον κόσμο των διεθνών σχέσεων, αποδεικνύοντας ότι η διεθνής πολιτική αφορά πάνω απ' όλα τον άνθρωπο. Γι' αυτό στις σελίδες του δεν θα συναντήσει κανείς τους γνωστούς θεωρητικούς και αναλυτές των διεθνών σχέσεων. Αντίθετα, θα δει να παρελαύνουν φιλόσοφοι, συγγραφείς και ποιητές του διαμετρήματος του Σπένγκλερ και της Άρεντ, του Σολζενίτσιν και του Τολστόι και, φυσικά, του Τ. Σ. Έλιοτ, καθώς τα μοτίβα της ποιητικής «Έρημης χώρας» διατρέχουν ολόκληρο το βιβλίο. Διότι οι απαντήσεις για την κατάσταση του κόσμου μας βρίσκονται πάντα στον άνθρωπο.

Σπύρος Κατσούλας
Αθήνα, Μάρτιος 2026

Η Βαϊμάρη γίνεται παγκόσμια

Ενίοτε η προαίσθηση είναι πολύτιμη. Προσφέρει μια μυστηριώδη αλλά ευδιάκριτη προειδοποίηση για τα μελλούμενα, ιδίως όταν εκείνος που την έχει βρίσκεται στο σωστό μέρος την κατάλληλη στιγμή. Σκεφτείτε τον Αγγλοαμερικανό Κρίστοφερ Ίσεργουντ και τον Γερμανό Άλφρεντ Ντέμπλιν, δύο μυθιστοριογράφους που έγραψαν για το Βερολίνο της δεκαετίας του 1920 και των αρχών της δεκαετίας του 1930. Υπό το πρόσχημα της μυθοπλασίας, ένας συγγραφέας μπορεί να πει την αλήθεια πιο εύκολα, κρυμμένος πίσω από τους χαρακτήρες του και τα ποικίλα λογοτεχνικά τεχνάσματα. Το δικό τους Βερολίνο είναι ένας πλασματικός, νευρωτικός εφιάλτης.

Ο Ίσεργουντ, στο βιβλίο του *Αντί Βερολίνο*, περιγράφει τον νευρικό, έκλυτο βίο ενός υποκόσμου βουτηγμένου στη διαστροφή και σε μια ξέφρενη διασκέδαση, σαν να ερχόταν το τέλος του κόσμου· αποτελείται από εύθραυστους χαρακτήρες που μεθοκοπούν και γλεντοκοπούν αδιάκοπα, με φόντο μια «χρεοκοπημένη μεσαία τάξη», στοιβαγμένη ανάμεσα σε μεταχειρισμένα έπιπλα, μέσα σε άθλια, ετοιμόρροπα κτίρια σημαδεμένα από σφυροδρέπανα και σβάστικες. Εστιάζει σε έναν ταλαίπωρο πανδοχέα που καθαρίζει δοχεία νυκτός, καταπονημένο από τον Μεγάλο Πόλεμο και τον καλπάζοντα πληθωρισμό. Οι τράπεζες είναι κλειστές, τα πλήθη σκυθρωπά, και εκτυλίσσεται το ανατριχιαστικό θέαμα της ταφής της σοσιαλδημοκρατίας κάτω από τις μαύρες σημαίες της μίας ή της άλλης εξτρεμιστικής ομάδας. «Το Βερολίνο είναι ένας σκελετός που υποφέρει έξω στο κρύο», γράφει ο Ίσεργουντ. «Αυτή η πόλη είναι άρρωστη από τους Εβραίους. Όποια πέτρα κι αν σηκώσεις, θα τους βρεις να σέρνονται από κάτω. Δηλητηριάζουν μέχρι

και το νερό που πίνουμε!» αναφωνεί ένας από τους χαρακτήρες του.¹

Ο Ίσεργουντ έζησε στο Βερολίνο από το 1929 έως το 1933, τη χρονιά που ο Αδόλφος Χίτλερ ανήλθε στην εξουσία· επομένως, το *Αντίο Βερολίνο*, όσο διορατικές κι αν υπήρξαν οι πρώιμες εμπειρίες του συγγραφέα, ωφελήθηκε κάπως από την εκ των υστέρων γνώση. Το *Βερολίνο Αλεξάντερπλάτς* του Ντέμπλιν εκδόθηκε το φθινόπωρο του 1929, όταν ακόμη δεν είχε εγκαταλειφθεί το πείραμα του Συντάγματος της Βαϊμάρης και το μέλλον δεν φάνταζε απελπιστικό. Ωστόσο, μόλις λίγες εβδομάδες μετά την έκδοση του βιβλίου, κατέρρευσε το χρηματιστήριο της Γουόλ Στριτ, προκαλώντας αναταραχή σε ολόκληρη την Ευρώπη και ιδίως στη Γερμανία.

Το *Βερολίνο Αλεξάντερπλάτς* περιέχει μια συγκλονιστική προαίσθηση όχι μόνο του χάους, αλλά και κάτι πολύ χειρότερου και φονικότερου που θα ακολουθούσε, καθώς και της γενικότερης αστάθειας των πόλεων στον 20ό και τον 21ο αιώνα, συμπεριλαμβανομένων εκείνων του αναπτυσσόμενου κόσμου. Το Βερολίνο, στην απόδοση του Ντέμπλιν, είναι «τα Σόδομα την παραμονή της καταστροφής τους».² Το βιβλίο του Ντέμπλιν είναι δυσκολοδιάβαστο, σχεδόν χωρίς πλοκή. Έχει άστατο ρυθμό, είναι γεμάτο μακροσκελείς παρεκβάσεις, ενώ οι περιθωριακοί, αχρείοι χαρακτήρες του πέφτουν από τη μία μικρή καταστροφή στην άλλη. Αλλά είναι επίσης γεμάτο από τους ήχους και τη σοφία του δρόμου. Ακούστε:

«Στην Αλεξάντερπλάτς σκάβουν τον δρόμο για τον υπόγειο σιδηρόδρομο. Οι άνθρωποι αναγκάζονται να περπατούν πάνω σε ξύλινα μαδέρια. Τα τραμ διασχίζουν την πλατεία και ανηφορίζουν προς την Αλεξάντερστρασε και τη Μύντσοστρασε για να φτάσουν στο Ρόζενταλερ Τορ... Στους δρόμους, τα σπίτια είναι το ένα δίπλα στο άλλο. Είναι γεμάτα κόσμο, από το υπόγειο μέχρι τη σοφίτα. Ο νόμος περί προστασίας των ενοικιαστών δεν αξίζει ούτε το χαρτί πάνω στο οποίο είναι γραμμένος. Τα ενοίκια αυξάνονται διαρκώς. Η μεσαία τάξη βρίσκεται στον δρόμο, ενώ οι δικαστικοί επιμελητές και οι εισπράκτορες χρεών κάνουν χρυσές δουλειές». Ο πρωταγωνιστής, Φραντς Μπίμπερκοφ, ένας πρώην κατάδικος, πουλάει στον δρόμο ακροδεξιές εφημερίδες. «Όχι ότι έχει

κάτι εναντίον των Εβραίων, αλλά είναι υπέρμαχος της τάξης», εξηγεί ο αφηγητής. Το βιβλίο καταλήγει με μια εικόνα ανθρώπων, με πλεγμένα τα χέρια, «να βαδίζουν προς τον πόλεμο», τώρα που «ο παλιός κόσμος είναι καταδικασμένος».³

«Καταστροφή» είναι η πρώτη λέξη που έρχεται στο μυαλό όταν σκεφτόμαστε τη Δημοκρατία της Βαϊμάρης. Η Βαϊμάρη είναι μια εξωραϊσμένη ιστορία τρόμου: η κοιτίδα της νεωτερικότητας που γέννησε τον φασισμό και τον ολοκληρωτισμό. Συμβολίζει μια περίοδο καλλιτεχνικής και πνευματικής ακμής, που εκφράζεται μέσα από τα μυθιστορήματα του Τόμας Μαν και του Έρμαν Έσσε, την εξπρεσιονιστική ποίηση του Ράινερ Μαρία Ρίλκε, την ατονική μουσική του Άρνολντ Σένπεργκ, καθώς και τα σχέδια και τα αρχιτεκτονικά πειράματα του Μπαουχάους. Μια περίοδος γεμάτη κοινωνικούς και πολιτιστικούς πειραματισμούς, αλλά και έντονες φυλετικές και θρησκευτικές εντάσεις, για να μην αναφερθούμε στον πληθωρισμό και στην ύφεση, που οδήγησαν, χωρίς καμία χρονοτριβή, στον... Χίτλερ. Ναι, όλοι γνωρίζουμε πώς τελειώνει η ιστορία. Αλλά οι πρωταγωνιστές της εποχής, παγιδευμένοι σε ένα παγωμένο καρέ, απασχολημένοι με ό,τι έκαναν εκείνη τη στιγμή, δεν μπορούσαν να έχουν την παραμικρή ιδέα για το τι τους επιφύλασσε το μέλλον.

Θα αποδειχθούμε, άραγε, εμείς σοφότεροι;

Ρωτάω γιατί η Βαϊμάρη μας καλεί και σήμερα.

Αλλά όχι με τον τρόπο που νομίζουμε.

Σκεφτόμαστε τη Βαϊμάρη μόνο από τη σκοπιά της αποδυνάμωσης της αμερικανικής δημοκρατίας. Ενώ θα έπρεπε να τη σκεφτόμαστε από μια παγκόσμια σκοπιά.

Αυτή τη στιγμή, οδεύουμε με ορμητική φόρα προς ένα άψυχο και αστραφτερό μέλλον. Οι ζωές μας έχουν γίνει μια ζοφερή ρουτίνα, αλλά ταυτόχρονα κατακλύζονται από συγκλονιστικές δυνατότητες και, την ίδια στιγμή, υποτάσσονται σε συσκευές από τις οποίες έχουμε καταστεί εξαρτημένοι. Η τεχνολογία μάς έχει καταστήσει συγχρόνως κυρίαρχους και θύματα σε βαθμό που μέχρι πρότινος θα φάνταζε αδιανόητος. Πιστεύουμε ότι μπορούμε να αφηγήσουμε τη βαρύτητα, κι όμως μας

καταπλακώνει ένα βουνό από έγνοιες που καταφθάνουν απευθείας στα εισερχόμενα των συσκευών μας. Πρόκειται για έναν κόσμο εξαιρετικά κλειστοφοβικό και γνώριμο, αλλά ταυτόχρονα απεριόριστο: μπορεί να είμαστε συνδεδεμένοι με φίλους και συγγενείς στην άλλη άκρη της γης, όμως εξίσου συχνά οι άνθρωποι στο διπλανό σπίτι ή διαμέρισμα μοιάζουν να ζουν σε άλλο σύμπαν. Αυτή η αποξένωση μεταφέρεται από τις γειτονιές μας στην πολιτική σκηνή. Σπάνια στο παρελθόν η πολιτική ασκούνταν σε τόσο τεταμένο κλίμα, σε τόσο εκτεταμένη κλίμακα και με τόσο καθοριστικές επιπτώσεις, ενώ οι ηλεκτρονικές επικοινωνίες την έχουν κάνει αφηρημένη και, ως εκ τούτου, πιο ακραία – δημιουργώντας τεράστιες πολιτικές αποστάσεις ακόμα και μεταξύ των πιο κοντινών γειτόνων μας.

Ωστόσο, η τεχνολογία έχει επίσης συρρικνώσει τον κόσμο μας, εξαλείφοντας τις αποστάσεις ανάμεσα σε ωκεανούς και ηπείρους. Βλέπουμε μπροστά στα μάτια μας τη ραγδαία ανάπτυξη νέων πόλεων διαμορφωμένων από την τεχνολογία και τα αστραφτερά χρηματοπιστωτικά κέντρα, οι οποίες μοιάζουν πανομοιότυπες, ανεξάρτητα από το ημισφαίριο ή το γεωγραφικό πλάτος στο οποίο βρίσκονται. Το μέλλον είναι εδώ και, όπου κι αν βρισκόμαστε, είμαστε κολλημένοι στην κίνηση.

Χτίζουμε έναν πραγματικά παγκόσμιο πολιτισμό που μας συνδέει όλους, και αυτή είναι η πρόκληση. Ακριβώς επειδή αυτός ο παγκόσμιος πολιτισμός βρίσκεται ακόμη υπό κατασκευή και δεν έχει ολοκληρωθεί –ούτε αναμένεται να ολοκληρωθεί άμεσα–, παρατηρείται το φαινόμενο μιας ταυτόχρονης οικειότητας και απόστασης ανάμεσα στις διάφορες περιοχές του πλανήτη. Η πραγματική παγκοσμιοποίηση παραμένει μια ψευδαίσθηση, έως ότου η τεχνολογία και η παγκόσμια διακυβέρνηση εξελιχθούν κατά μερικές τάξεις μεγέθους ακόμα. Κι όμως, επηρεαζόμαστε και εξαρτόμαστε ο ένας από τον άλλο σε δραματικό βαθμό, με αποτέλεσμα να είμαστε όλοι συγκάτοικοι στο ίδιο, εξαιρετικά ασταθές παγκόσμιο σύστημα. Είναι σαν το θεατρικό έργο του Σαρτρ *Κεκλεισμένων των θυρών*, στο οποίο οι τρεις χαρακτήρες είναι κλειδωμένοι σε ένα μικρό δωμάτιο και βασανίζουν ο ένας τον άλλο. Χωρίς καθρέφτες στους τοίχους, γνωρίζουν τον εαυτό τους μόνο μέσα από το βλέμμα των άλλων. Πράγματι, η *συνδεσιμότητα* μας απελευθερώνει και ταυτόχρονα μας καταπιέζει, με τα μέσα ενημέρωσης να καθοδηγούν ολοένα

και περισσότερο τις κυβερνήσεις – αντί να συμβαίνει το αντίστροφο. Η Ρωσία και η Αμερική, η Κίνα και η Αμερική, η Ρωσία και η Κίνα, για να μη γίνει καν λόγος για τις μεσαίες και μικρότερες δυνάμεις, λόγω των τεταμένων σχέσεών τους και του τρόπου με τον οποίο η τεχνολογία συνεχίζει να συρρικνώνει τον πλανήτη, αναπαράγουν μια παράξενη προσομοίωση της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης: εκείνου του αδύναμου και ασταθούς πολιτικού οργανισμού που κυβέρνησε τη Γερμανία για δεκαπέντε χρόνια, από τις στάχτες του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου έως την άνοδο του Αδόλφου Χίτλερ στην εξουσία. Ολόκληρος ο κόσμος είναι πλέον μια μεγάλη Βαϊμάρη, αρκετά συνδεδεμένος ώστε ένα τμήμα του να μπορεί να επηρεάσει θανάσιμα τα υπόλοιπα, αλλά όχι αρκετά συνδεδεμένος ώστε να είναι πολιτικά συνεκτικός. Όπως και οι επιμέρους περιοχές της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης, βρισκόμαστε σε μια εξαιρετικά εύθραυστη φάση τεχνολογικής και πολιτικής μετάβασης.

Δεν βλέπω κάποιον Χίτλερ ανάμεσά μας, ούτε καν ένα ολοκληρωτικό παγκόσμιο κράτος. Αλλά ας μη νομίζουμε ότι η επόμενη φάση της Ιστορίας θα προσφέρει κάποια ανακούφιση από τη σημερινή κατάσταση. Με αυτό ακριβώς το πνεύμα επιφύλαξης θέτω το ζήτημα της Βαϊμάρης.

Το γνωρίζω ότι οι αναλογίες μπορεί να είναι μάταιες, αφού τίποτα δεν είναι ακριβώς ίδιο με κάτι άλλο. Οι αναλογίες μπορούν ακόμα και να μας οδηγήσουν σε επικίνδυνα μονοπάτια. Κι όμως, συχνά είναι ο μόνος τρόπος να επικοινωνήσουμε και να εξηγήσουμε τι συμβαίνει στον κόσμο. Αν, από τη μία πλευρά, μια αναλογία δεν είναι παρά μια ατελής παραμόρφωση, από την άλλη μπορεί να δημιουργήσει μια νέα επίγνωση, έναν διαφορετικό τρόπο να βλέπουμε τον κόσμο. Μόνο μέσω μιας αναλογίας μπορώ να αρχίσω να περιγράψω το βάθος της παγκόσμιας κρίσης που βιώνουμε. Πρέπει να είμαστε σε θέση να συνειδητοποιήσουμε ότι μπορεί κυριολεκτικά να μας συμβεί το οτιδήποτε. Αυτή είναι η χρησιμότητα της Βαϊμάρης.

Τι ακριβώς ήταν η Βαϊμάρη;

Ο σπουδαίος Γερμανός ιστορικός Γκόλο Μαν, γιος του νομπελίστα

λογοτέχνη Τόμας Μαν, χαρακτήρισε τη Βαϊμάρη μια εκτεταμένη και δυσκίνητη «αυτοκρατορία χωρίς αυτοκράτορα». ⁴ Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, που διήρκεσε τέσσερα μακρά χρόνια και για τον οποίο οι απλοί Γερμανοί αρχικά πίστευαν ότι θα οδηγούσε σε μια θριαμβευτική νίκη, κατέληξε σε ήττα, με 1,75 εκατομμύριο νεκρούς Γερμανούς στρατιώτες και σχεδόν μισό εκατομμύριο νεκρούς Γερμανούς πολίτες. Η χώρα ήταν κατεστραμμένη, η βασιλική αυτοκρατορική δομή διακυβέρνησης είχε καταρρεύσει και η Γερμανία βρισκόταν στο χείλος του κοινωνικού χάους. Σε αυτό το πλαίσιο, κορυφαίοι Γερμανοί πολιτικοί και νομικοί συναντήθηκαν στη Βαϊμάρη της Θουριγγίας και επινόησαν ένα νέο συνταγματικό καθεστώς, το οποίο αποσκοπούσε στην αποφυγή των αυταρχικών τάσεων του Κάιζερ και, νωρίτερα, του Μπίσμαρκ. Ωστόσο, το νέο αυτό σχήμα αποδείχθηκε πολύ αδύναμο για να αντέξει τις πιέσεις όσων επρόκειτο να ακολουθήσουν. Δεν υπήρχε «νυχτοφύλακας» για να διατηρήσει την ειρήνη ανάμεσα στα συστατικά του μέρη. Τα ομοσπονδιακά κράτη, ή *Länder*, νομοθετούσαν μέσω του Ράιχστατ, ή Άνω Βουλής, διατηρώντας όλα τα δικαιώματα που δεν είχαν μεταβιβαστεί ρητά στην κεντρική κυβέρνηση. Το σύνολο του έθνους εξέλεγε τον αρχηγό του κράτους, τον πρόεδρο του Ράιχ. Ο πρόεδρος, με τη σειρά του, διόριζε τον καγκελάριο, ο οποίος, μαζί με το υπουργικό του συμβούλιο, κυβερνούσε κατ' εντολή του Ράιχσταγκ, της Κάτω Βουλής, η οποία εκλεγόταν από τον λαό. Τα δύο τρίτα της Γερμανίας εξακολουθούσαν να ονομάζονται Πρωσία και διοικούσαν με διαφορετικούς κανόνες από τα *Länder*. Όσο για τη Βαυαρία, η οποία, όπως και η Πρωσία, αποτελούσε στην πράξη ένα κράτος εν κράτει, εκεί γινόταν συνεχώς λόγος για αποχώρηση από το Ράιχ. Αν όλα αυτά μοιάζουν με μια πολύ πιο περίπλοκη εκδοχή του αμερικανικού Συντάγματος και της διάκρισης των εξουσιών, πράγματι έτσι ήταν – και γινόταν ακόμα πιο δυσκίνητο εξαιτίας της οικονομικής και κοινωνικής αναρχίας της εποχής. Καταστροφικός πληθωρισμός σημειώθηκε κατά τα πρώτα χρόνια της Βαϊμάρης και καταστροφική ύφεση προς το τέλος της: αποτέλεσμα μιας εξαιρετικά επιβαρυσμένης μεταπολεμικής οικονομίας, η οποία επιδεινώθηκε έτι περαιτέρω από τις αποζημιώσεις που επέβαλε η Συνθήκη των Βερσαλλιών και από τις παγκόσμιες οικονομικές αναταραχές. Η Γερμανία κατά την περίοδο της Βαϊμάρης, από το 1918 έως το 1933, ήταν αφ' εαυτής ένας απέραντος και χαλαρά συνδεδεμένος

κόσμος, όπου οι θεσμικοί κανόνες της τάξης σπάνια εφαρμόζονταν. Επρόκειτο λιγότερο για μια κυβέρνηση και περισσότερο για ένα σύστημα ανταγωνιστικών και γεωγραφικά απομακρυσμένων περιοχών, σε μόνιμη αντιπαράθεση, δεδομένων των περιφερειακών διαφορών μιας εκτεταμένης και, από ιστορική άποψη, πρόσφατα ενοποιημένης Γερμανίας. Και πάλι, αυτό θυμίζει τον κόσμο μας σήμερα, με τις έντονες διαφορές κουλτούρας και, σε βαθύτερο επίπεδο, πολιτισμού που τον διακρίνουν, την ίδια στιγμή που, σε ένα άλλο επίπεδο, γίνεται όλο και πιο ενιαίος. Η «κανονικότητα της Βαϊμάρης ήταν η κρίση», γράφει ο Γκόρντον Α. Κρεγκ, ο αείμνηστος ιστορικός του Στάνφορντ που μελέτησε σε βάθος τη Γερμανία.⁵

Υπό αυτή την έννοια, η Βαϊμάρη του τότε προσομοιάζει με τον πλανήτη μας σήμερα: είμαστε τόσο στενά διασυνδεδεμένοι, ώστε κρίσεις κάθε είδους διασχίζουν τους ωκεανούς, είτε πρόκειται για τον Covid-19, μια παγκόσμια ύφεση, συγκρούσεις μεταξύ μεγάλων δυνάμεων ή μια άνευ προηγουμένου κλιματική αλλαγή, ζητήματα για τα οποία μπορούμε όλοι να συζητούμε ταυτόχρονα, στην ίδια συζήτηση. Το να αναλογιζόμαστε τη Βαϊμάρη σημαίνει να τονίζουμε και να αναγνωρίζουμε τις αυξανόμενες αλληλεξαρτήσεις του δικού μας κόσμου και να αναλαμβάνουμε την ευθύνη που συνεπάγονται. Όπως άλλοτε τα αλληλένδετα γερμανικά κρατίδια, όπου μια κρίση σε ένα από αυτά μετατρέποταν σε κρίση για όλα, έτσι και σήμερα όλες οι χώρες είναι συνδεδεμένες με τέτοιο τρόπο, ώστε μια κρίση σε κάποια από αυτές μπορεί να πυροδοτήσει ένα ντόμινο εξελίξεων σχεδόν παγκόσμιας εμβέλειας. Το φαινόμενο της Βαϊμάρης επομένως γίνεται φαινόμενο κλίμακας.

Στις πόλεις και στα χωριά της Γερμανίας κατά τα πρώτα χρόνια της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης κυριαρχούσαν τα Φράικορπς, θορυβώδεις και απείθαρχες παραστρατιωτικές οργανώσεις νέων ανδρών που αρνούνταν να διαλυθούν μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, φοβούμενοι τις στερήσεις της πολιτικής ζωής. Οι οργανώσεις αυτές αποτέλεσαν τη βάση στρατολόγησης για τα πρώτα τάγματα εφόδου των ναζί. Στην πραγματικότητα, στα μέσα της δεκαετίας του 1920, όλα τα μεγάλα πολιτικά κόμματα –οι κομμουνιστές, οι σοσιαλδημοκράτες κ.λπ.– διέθεταν τους δικούς τους μικρούς ιδιωτικούς στρατούς. Οι κυβερνήσεις της Μεγάλης Γερμανίας τελούσαν διαρκώς σε κατάσταση διάλυσης και ανασύνταξης, με ελαφρώς

διαφορετικά κάθε φορά υπουργικά συμβούλια. Επρόκειτο για μια παρατεταμένη κυβερνητική κρίση, όπου όλα έμοιαζαν να διακυβεύονται συνεχώς. Η κεντρική εξουσία εξάντλησε όλες τις δυνάμεις της προσπαθώντας να διατηρήσει την τάξη και, στα τελευταία χρόνια της Βαϊμάρης, το μόνο θέμα συζήτησης στη Γερμανία ήταν η ημερήσια διάταξη. Ήταν πραγματικά μια μόνιμη κρίση, με μια αλληλουχία συνταρακτικών ειδήσεων να διαδέχονται η μία την άλλη. Τόσο οι πολίτες όσο και οι πολιτικοί ήταν απορροφημένοι από τη στιγμή, σε όλη της την ένταση, αδυνατώντας να συγκεντρωθούν σε ό,τι θα μπορούσε να ακολουθήσει, ακριβώς επειδή το παρόν ήταν τόσο συνταρακτικό. Τα πάντα κρέμονταν από μια κλωστή, χωρίς κανείς να γνωρίζει πού όδευαν τα πράγματα.

Ο Γκόλο Μαν γράφει: «Διαιρεμένη και αποξενωμένη από τον ίδιο της τον εαυτό, με ηγέτες αδύναμους ή διστακτικούς, η χώρα βρέθηκε αντιμέτωπη με προβλήματα σε τόσο απελπιστικό βαθμό, που θα αποθάρρυναν ακόμα κι έναν Μπίσμαρκ». ⁶ Και πάλι, αυτή είναι μια αδρή αναλογία της εποχής μας, ενός κόσμου που μαστίζεται από πολλαπλές κρίσεις, αν λάβουμε υπόψη όχι μόνο όσα συμβαίνουν στη Δύση, αλλά και σε όλες τις ταραγμένες περιοχές της Ευρασίας, της υποσαχάριας Αφρικής και της Λατινικής Αμερικής. Ο άλλοτε λεγόμενος Τρίτος Κόσμος μπορεί σήμερα να μην είναι τόσο ασταθής όσο ήταν στο παρελθόν και, σε πολλές περιπτώσεις, να είναι πιο ανεπτυγμένος· η παγκοσμιοποίηση όμως τον έχει καταστήσει πολύ πιο βαθιά συνυφασμένο με τις δικές μας τύχες.

Ωμές βιαιοπραγίες διαπράχθηκαν πολλές. Ιδιαίτερα γνωστή είναι η δολοφονία το 1922 του ικανότατου υπουργού Εξωτερικών Βάλτερ Ράτεναου, φιλοσόφου, διανοούμενου και φιλελεύθερου Εβραίου πολιτικού, από μέλη των Φράικορπς. Ο Ράτεναου είχε διαπραγματευτεί τη Συνθήκη του Ραπάλο, η οποία επέτρεπε στη Γερμανία να αυξήσει το εμπόριό της με τη σοβιετική Ρωσία σε μια εποχή που η Γερμανία τελούσε υπό τους αυστηρούς οικονομικούς περιορισμούς που της είχαν επιβληθεί από τη Συνθήκη των Βερσαλλιών. Ένοπλοι εκτόξευσαν χειροβομβίδες και άνοιξαν πυρ εναντίον του από πολύ κοντινή απόσταση.

Την επόμενη χρονιά, το 1923, ακολούθησε το Πραξικόπημα της Μπυραρίας, η αποτυχημένη απόπειρα του Χίτλερ να καταλάβει την εξουσία, η οποία ξεκίνησε στο Bürgerbräukeller, μια μπυραρία στο Μόναχο.

Η όλη υπόθεση θα είχε κάτι το κωμικοτραγικό, αν δεν ήταν τόσο ειδικής: ενδεικτική των τραμπουκισμών, των αναταραχών, της υποβόσκουσας αναρχίας και της γενικευμένης ανικανότητας των πολιτικών της εποχής. Το Πραξικόπημα της Μπιραρίας αποτέλεσε ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα του πώς ο νόμος και η δημόσια τάξη μπορούσαν να αρχίσουν να διασαλεύονται ακόμα και σε μια προηγμένη χώρα. Όλα ξεκίνησαν όταν οι κυρίαρχοι πολιτικοί κύκλοι της Βαυαρίας, εξοργισμένοι και αποφασισμένοι να εγκαθιδρύσουν ένα δεξιό, εθνικιστικό καθεστώς στο Βερολίνο, συναντήθηκαν στο Bürgerbräukeller για να καταστρώσουν τη στρατηγική τους. Τα δεξιά στοιχεία στο Μόναχο, την πρωτεύουσα της Βαυαρίας, ήταν επί μακρόν εμμονικά προσκολλημένα στην ιδέα ενός έκλυτου και κοσμοπολίτικου Βερολίνου—όπως περιγράφεται τόσο γλαφυρά από τους Ίσεργουντ και Ντέμπλιν— και των αδύναμων, ηττοπαθών δημοκρατικών κυβερνήσεων του. Όμως ο Χίτλερ και οι ναζί του, με τη στήριξη και άλλων παραστρατιωτικών ομάδων, έβλεπαν αυτούς τους εθνικιστές πολιτικούς ως πιθανούς αντιπάλους. Ο Χίτλερ εισέβαλε στην Μπιραρία, συνοδευόμενος από δεκάδες ένστολους τραμπούκους οπλισμένους με μαχαίρια και ρόπαλα, πυροβόλησε στον αέρα και, ενώ ήταν περιτριγυρισμένος από σωματοφύλακες, απηύθυνε λόγο στο πλήθος, εκφοβίζοντας επιδεικτικά τους ηγέτες του. Ωστόσο, αυτή η ακροδεξιά εξέγερση, με ηγέτη πλέον τον Χίτλερ, άρχισε σύντομα να καταρρέει, όταν απέτυχε να καταλάβει τα καίρια κτίρια της πόλης, και περιέπεσε σε πλήρη αποδιοργάνωση, καταλήγοντας σε άτακτες ένοπλες επιθέσεις εναντίον Εβραίων πολιτών και των καταστημάτων τους στο Μόναχο. Μόλις όμως έπαψαν να βρίσκονται υπό τη σκιά του Χίτλερ, οι Βαυαροί εθνικιστές—οι ίδιοι που αυτός και οι ένοπλοι μπράβοι του είχαν εκφοβίσει— καταδίκασαν το πραξικόπημά του. Σε μια ύστατη προσπάθεια να συσπειρώσει τους υποστηρικτές του, ο Χίτλερ οδήγησε 2.000 ναζί σε μια θορυβώδη και ταραχώδη πορεία προς ένα τοπικό μνημείο, όπου και η αστυνομία του Μονάχου κατέστειλε αιματηρά την εξέγερση. Ο Χίτλερ, που τραυματίστηκε και παραλίγο να πεθάνει κατά τη συμπλοκή—μια σφαίρα πέρασε τριάντα εκατοστά από δίπλα του—, καταδικάστηκε σε πέντε χρόνια φυλάκισης, αλλά αποφυλακίστηκε ύστερα από οχτώ μήνες, αφού εξέτισε την ποινή του σε μια φυλακή χαμηλής ασφαλείας, υπό συνθήκες που του επέτρεψαν να γράψει το *Ο Αγών μου*.⁷

Στη συνέχεια, ο Χίτλερ δεσμεύτηκε να σεβαστεί το πλαίσιο του δημοκρατικού συστήματος –φαινομενικά, τουλάχιστον– προκειμένου να ανέλθει στην εξουσία, όπως και έγινε μια δεκαετία αργότερα. Η δημοκρατία, όταν είναι αδύναμη, ασταθής και δυσλειτουργική, μέσα σε ένα θεσμικά κλονισμένο περιβάλλον, δεν αποτελεί καμία εγγύηση απέναντι στην τυραννία. Ο κόσμος είναι μεγάλος, ποικιλόμορφος, και βρίσκεται σε διαφορετικά στάδια πολιτικής ανάπτυξης, κάνοντας το Πραξικόπημα της Μπραρίας να προσφέρει χρήσιμα διδάγματα για την εποχή μας: για το πόσο εύθραυστη είναι η κρατική εξουσία σε πολλά μέρη του κόσμου και, κατά συνέπεια, πόσο λίγο χρειάζεται για να υπονομευτεί, οδηγώντας σε κρίσεις που υπερβαίνουν τα σύνορα.

Ωστόσο, δεν ήταν όλα ζοφερά και δυσοίωνα. Τα χρόνια από τα μέσα έως τα τέλη της δεκαετίας του 1920, που συνδέονται με τον Γκούσταβ Στρέζεμαν –έναν φιλελεύθερο ρεαλιστή πολιτικό, κατά γενική ομολογία έξοχο, ο οποίος υπηρέτησε τόσο ως καγκελάριος όσο και ως υπουργός Εξωτερικών–, αποτέλεσαν μια περίοδο οικονομικής ανάπτυξης, πολιτιστικής άνθησης, καθώς και πολιτικών συμβιβασμών και συμφιλιώσεων. Για ένα διάστημα υπήρχε μια σαφής αίσθηση ότι τα πράγματα βελτιώνονταν και ότι η Γερμανία έβγαινε επιτέλους από το μεταπολεμικό χάος. Η διπλωματία του Στρέζεμαν κατάφερε ουσιαστικά να άρει τους περιορισμούς που είχε επιβάλει η Συνθήκη των Βερσαλλιών στη γερμανική κυριαρχία μετά την ήττα της Γερμανίας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, με εξαίρεση το ζήτημα των εξοπλισμών. Μία ακόμα περίοδος αισιοδοξίας ακολούθησε, έστω και προσωρινά, όταν ο δημοσιονομικά συντηρητικός Χάινριχ Μπρουνίγκ ανέλαβε, στις αρχές του 1930, την ηγεσία ενός σχετικά υπερκομματικού κυβερνητικού σχηματισμού εθνικής ενότητας. Εντούτοις, τα προσόντα του Μπρουνίγκ ως τεχνοκράτη δεν συνοδεύονταν από το ανάλογο πολιτικό ένστικτο: δεν διέθετε την ικανότητα να συμβιβάζεται και να ελίσσεται σε μια περίοδο κατά την οποία επιχειρούσε να επιβάλει στον λαό και στα πολιτικά κόμματα σκληρές οικονομικές πολιτικές και θυσίες, όπως περικοπές μισθών και αυστηρότερη πιστωτική πολιτική. «Αν ο Μπρουνίγκ ήταν ένας Μπίσμαρκ, θα μπορούσε, παρά τις απελπιστικές [...] συνθήκες, να τα έχει καταφέρει», γράφει ο ιστορικός Γκόρντον Κρέιγκ, επιμένοντας να παρουσιάζει τις πολιτικές του απαιτήσεις ως ζήτημα αρχής άρρηκτα συνδεδεμένο με το

πρόσωπό του.⁸ Η κυβέρνηση του Μπρουνίγκ δεν έπαψε να αγωνίζεται μέχρι που κατέρρευσε το 1932. Τις προσπάθειες αυτού του υπουργικού συμβουλίου τεχνοκρατών υπονόμειαν οι εξτρεμιστικές δυνάμεις που κυριαρχούσαν στους δρόμους, τόσο οι ναζί όσο και οι κομμουνιστές. Ίσως αυτή ήταν η τελευταία πραγματική ευκαιρία που είχε η Δημοκρατία της Βαϊμάρης να ορθοποδήσει. Η Ιστορία είναι τόσο σαιξπηρική όσο και γεωπολιτική, ζήτημα συγκυριών – κι αν ο Μπρουνίγκ δεν κουβαλούσε τις προσωπικές του ανεπάρκειες, η Ιστορία του 20ού αιώνα θα μπορούσε να είχε εξελιχθεί πολύ διαφορετικά.

Όσο πιο διαβρωτική είναι η πολιτική αναταραχή, τόσο πιο ακραία είναι η τυραννία που ακολουθεί, και αυτό μας φέρνει στο τελευταίο κεφάλαιο της Βαϊμάρης.

Ο χάρτινος πύργος της Βαϊμάρης κατέρρευσε το 1932 επί του προτελευταίου καγκελαρίου της, του Φραντς φον Πάπεν, ενός δεξιού αυταρχικού πολιτικού και λάτρη της ιππασίας χωρίς πολιτική βάση, ενός ανθρώπου που ο Γκόλο Μαν περιγράφει ως «ματαιόδοξο», «ανεύθυνο» και «αξιολύπητα επιφανειακό». Η κυβέρνηση του φον Πάπεν δεν μπορούσε να κάνει σχεδόν τίποτα και δεν άντεξε ούτε έναν χρόνο. Είναι γεγονός ότι σε αυτό το σημείο υπήρχε έντονο πολιτικό παρασκήνιο και συνεχείς ανακατατάξεις υπουργικών θώκων, αλλά καμία ουσιαστική διακυβέρνηση. Κι όμως, ακόμα και μετά την αποχώρησή του από το αξίωμα, ο φον Πάπεν παρέμεινε στενός σύμβουλος του προέδρου Πάουλ φον Χίντενμπουργκ. Όταν ο φον Πάπεν ρωτήθηκε γιατί ο Χίντενμπουργκ, υποκύπτοντας στις πιέσεις του ίδιου και μερικών άλλων, όρισε τον Χίτλερ καγκελάριο στις 30 Ιανουαρίου 1933, απάντησε: «Κάνετε λάθος, απλώς τον προσλάβαμε». «Τον έχουμε παγιδεύσει», πρόσθεσε ένας από τους φίλους του φον Πάπεν, πιστεύοντας ότι ο Χίτλερ θα μπορούσε εύκολα να περιοριστεί σε αυτόν τον ρόλο. Ο Γκόλο Μαν διερωτάται ποιο είναι το νόημα της ανθρώπινης ύπαρξης όταν «ένας τόσο ασήμαντος» όπως ο φον Πάπεν μπορούσε, σε μια τόσο κρίσιμη συγκυρία, «να καθορίσει την πορεία της παγκόσμιας Ιστορίας».⁹ Είναι γεγονός ότι, δίπλα στις αμείλικτες διαρθρωτικές δυνάμεις της γεωγραφίας, του πολιτισμού και της οικονομίας, δρουν οι απρόβλεπτες συγκυρίες που εξαρτώνται από κομβικές προσωπικότητες. Η Ιστορία συνδυάζει και τα δύο.

Μόλις λίγες ώρες μετά τον διορισμό του Χίτλερ ως καγκελαρίου,

δεκάδες χιλιάδες ναζί στρατιώτες, φαιοχίτωνες και μελανοχίτωνες, παρέλαυναν με τις ψηλές μπότες τους στους δρόμους του Βερολίνου, κρατώντας δάδες, χτυπώντας τύμπανα και τραγουδώντας πολεμικά εμβατήρια.¹⁰ Πριν περάσουν καλά καλά δύο μήνες, κάθε ίχνος δημοκρατίας είχε σβήσει και η Δημοκρατία της Βαϊμάρης δεν ήταν παρά μια μακρινή ανάμνηση. Είχε αφήσει πίσω της ένα τόσο μεγάλο κενό, ώστε κυριολεκτικά οτιδήποτε μπορούσε να πάρει τη θέση της.

Ναι, η Βαϊμάρη πράγματι συνιστούσε ένα κενό που τελικά καλύφθηκε από τον ναζιστικό ολοκληρωτισμό. Ο κόσμος μας σήμερα όμως πρέπει να έχει διαφορετική μοίρα. Όπως και η Βαϊμάρη, αποτελεί ένα διασυνδεδεμένο σύστημα κρατών, στο οποίο κανείς δεν κυριαρχεί πραγματικά. Η παγκόσμια γεωγραφία, βέβαια, εξακολουθεί να παίζει ρόλο. Η Γη είναι αρκετά μεγάλη ώστε καμία μεμονωμένη πολιτική δύναμη να μην μπορεί να επικρατήσει απολύτως, όπως συνέβη στο τέλος της Βαϊμάρης, μιας χαλαρής δημοκρατίας που κάλυπτε μόνο το γεωγραφικό κέντρο της Ευρώπης. Αντί, λοιπόν, να κινδυνεύουμε από την άνοδο ενός νέου Χίτλερ, είμαστε αναγκασμένοι να βυθιζόμαστε αδιάκοπα σε διαδοχικές καταστάσεις έκτακτης ανάγκης, καθώς οι κρίσεις διαχέονται και ανακλώνται σε ολόκληρο τον κόσμο. Η Βαϊμάρη έχει πλέον καταστεί για εμάς μια μόνιμη κατάσταση: είμαστε μεν αρκετά συνδεδεμένοι μέσω της τεχνολογίας ώστε να επηρεάζουμε στενά ο ένας τον άλλο, αλλά δεν διαθέτουμε τη δυνατότητα πραγματικής παγκόσμιας διακυβέρνησης. Και αυτό δεν είναι το χειρότερο που θα μπορούσε να συμβεί – αφού, αν δεν είχε εμφανιστεί ο Χίτλερ, η Βαϊμάρη θα μπορούσε τελικά να είχε ανακάμψει. Υπάρχουν αρκετές δημοκρατίες τύπου Βαϊμάρης στον αναπτυσσόμενο κόσμο, και κάποιες από αυτές ενδέχεται να τα καταφέρουν. Το ζητούμενο είναι να αξιοποιήσουμε εποικοδομητικά τους φόβους μας για μια νέα Βαϊμάρη, ώστε να παραμένουμε επιφυλακτικοί για το μέλλον χωρίς να παραδιδόμαστε στη μοιρολατρία.

Ο Ουίνστον Τσόρτσιλ έθεσε το πρόβλημα της Βαϊμάρης σε ευρύτερη προοπτική:

Προς το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ύστερα από πενήντα εκατομμύρια νεκρούς, ο Τσόρτσιλ αναλογιζόταν ότι «αν οι Σύμμαχοι

στο τραπέζι των ειρηνευτικών συνομιλιών στις Βερσαλλίες δεν είχαν φαντασισθεί πως η κατάργηση των παλαιών δυναστειών συνιστούσε μια μορφή προόδου και αν, αντίθετα, είχαν επιτρέψει στους Χοεντσόλερν, τους Βίτελσμπαχ και τους Αψβούργους να επιστρέψουν στους θρόνους τους, δεν θα υπήρχε Χίτλερ», ο οποίος βρήκε τον δρόμο προς την εξουσία εν μέσω της πλήρους κατάρρευσης της γενεακής τάξης.¹¹ Οι Χοεντσόλερν κυβερνούσαν τη Γερμανία, συμπεριλαμβανομένης της Πρωσίας. Οι Βίτελσμπαχ κυβερνούσαν το Μόναχο και τη Βαυαρία, ενώ οι Αψβούργοι κυβερνούσαν την Αυστροουγγαρία προς τα ανατολικά, φτάνοντας σχεδόν μέχρι τη Μαύρη Θάλασσα. Οι δυναστείες αυτές ήταν αντιδραστικές και βαθιά διεφθαρμένες. Ωστόσο, η κυριαρχία τους, που διήρκεσε αιώνες, έφερε τη σφραγίδα της σταθερότητας και της νομιμοποίησης. Και επειδή ήταν εγγενώς νομιμοποιημένες, η αυταρχική άσκηση της εξουσίας παρέμενε εντός ανεκτών ορίων. Ήταν δικτατορικές χωρίς να είναι ολοκληρωτικές. Δηλαδή, σε γενικές γραμμές, προστάτευαν τις μειονότητες και επέτρεπαν ένα περιθώριο πολιτικής έκφρασης σε αντίθετες απόψεις. Επειδή όμως αυτές οι μοναρχικές και αυτοκρατορικές τάξεις βρέθηκαν στην πλευρά των ηττημένων του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και ηγούνταν πολιτικών συστημάτων που βρισκονταν ήδη σε παρακμή πριν από τον πόλεμο, με τη Συνθήκη Ειρήνης του Παρισιού το 1919 καταδικάστηκαν στη λήθη. Το αποτέλεσμα ήταν, με δυο λόγια, το Πραξικόπημα της Μπιραρίας και παρόμοια γεγονότα, τα οποία προέκυψαν από ένα απόλυτο κενό νομιμοποιημένης πολιτικής εξουσίας, επιτρέποντας σε τραμπούκους και κακοποιά στοιχεία να αφηνιάσουν και να εισβάλουν στην πολιτική σκηνή.

Ο Τσόρτσιλ θα μπορούσε να είχε συμπεριλάβει τους Ρομανόφ και τους Οθωμανούς. Ευρισκόμενες στα ανατολικά και νοτιοανατολικά της Ευρώπης, αυτές οι βασιλικές οικογένειες και αυτοκρατορίες ήταν πιο οπισθοδρομικές από τις συγγενείς τους στην πολιτιστική καρδιά της ηπείρου. Όμως όσα επρόκειτο να επακολουθήσουν θα αποδεικνύονταν συνολικά χειρότερα. Πράγματι, ο ρους του 20ού αιώνα στην Ευρώπη, τη Ρωσία και την ευρύτερη Μέση Ανατολή καθορίστηκε από την κατάρρευση των μακροχρόνιων δυναστικών αυτοκρατοριών κατά τις πρώτες δεκαετίες του και από τον παγκόσμιο πόλεμο, τις μαζικές σφαγές, τους κρατικά οργανωμένους λιμούς και τις γεωπολιτικές αναταράξεις που

ακολούθησαν τις επόμενες δεκαετίες. Οι δυναστείες που καταργήθηκαν μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στην Κεντρική Ευρώπη αντιπροσώπευαν τον παλιό κόσμο του ιμπεριαλισμού, ο οποίος είχε κυριαρχήσει επί αιώνες ή ακόμα και χιλιετίες και μέσα στον οποίο υπήρχαν κοσμοπολίτικες κοινωνίες διαφορετικών εθνοτήτων και θρησκειών που, δεδομένων των συνθηκών, συνυπήρχαν σχετικά αρμονικά, καθώς διοικούνταν από έναν κοινό ηγεμόνα. Συγκρίνετε τώρα αυτό με όσα ακολούθησαν: σε αρκετές περιπτώσεις επρόκειτο για τοξικά σύγχρονα κράτη και ασταθείς, μονοεθνικές δημοκρατίες, οι οποίες συχνά ταυτίζονταν με μια κυρίαρχη εθνοτική ή θρησκευτική ομάδα εις βάρος των υπολοίπων, προετοιμάζοντας το έδαφος για τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, κατόπιν για τον Ψυχρό Πόλεμο και, αργότερα, για μια σειρά πολέμων στη Μέση Ανατολή και την Ουκρανία, στους οποίους ενεπλάκησαν καθεστώτα που γεννήθηκαν στο κενό ισχύος που άφησε η κατάρρευση της μοναρχικής εξουσίας.

Ο Τσόρτσιλ τα έβλεπε όλα αυτά επειδή ήταν γαλουχημένος στην αυτοκρατορική παράδοση: ένας αντιδραστικός πολιτικός της Εδουαρδιανής εποχής που είχε βιώσει από πρώτο χέρι τους αποικιακούς πολέμους στην Αφρική και ο οποίος, από υπερηφάνεια για τη Βρετανία, ήταν πρόθυμος να πολεμήσει τον Χίτλερ από πολύ νωρίς, πριν ακόμη πολλά μέλη του βρετανικού κατεστημένου αναγνωρίσουν τη ναζιστική Γερμανία ως απειλή. Ο ιμπεριαλισμός του Τσόρτσιλ ήταν άρρηκτα συνδεδεμένος με τον αντιναζισμό του, όσο άβολη κι αν είναι αυτή η διαπίστωση. Ο Τσόρτσιλ αναγνώρισε στον Χίτλερ, όπως έκανε αργότερα και ο νεαρός Χένρι Κίσινγκερ μέσω μιας αναλογίας με τον Ναπολέοντα, έναν «επαναστατικό σπλαρχηγό» που απειλούσε την παγκόσμια τάξη.¹² Στη σκέψη τόσο του Τσόρτσιλ όσο και του Κίσινγκερ, η παγκόσμια τάξη μπορεί να μην είναι απολύτως δίκαιη ή ιδιαίτερα συμπονετική, ωστόσο αποτελεί την κατεξοχήν μορφή πολιτικής νομιμοποίησης που μπορεί να υπάρξει στο πλαίσιο της κοσμικής διακυβέρνησης.

Στην πραγματικότητα, η τάξη πρέπει να προηγείται της ελευθερίας, διότι χωρίς τάξη δεν υπάρχει ελευθερία για κανέναν. Η Δημοκρατία της Βαϊμάρης, ακριβώς επειδή στερούνταν της απαραίτητης τάξης, κατέληξε να αποτελεί απειλή για την ελευθερία, παρότι ευνόησε την άνθηση των τεχνών. Επειδή η ανθρώπινη φύση είναι αυτή που είναι, η τάξη πρέπει να παραμείνει η υπέρτατη πολιτική αρετή. Χωρίς αυτήν, όπως λέει ο

Τόμας Χομπς, δεν υπάρχει κανείς να διακρίνει το σωστό από το λάθος, να ξεχωρίσει τους ενόχους από τους αθώους, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει όχι μόνο ελευθερία, αλλά ούτε και δικαιοσύνη. Αυτές είναι οι βασικές παραδοχές των κλασικών συντηρητικών (που προκρίνουν τη σταθερότητα έναντι των ψευδαισθήσεων της προόδου), από τις οποίες απορρέουν όλες οι υπόλοιπες διαπιστώσεις. Προφανώς, η ατομική ελευθερία συνεπάγεται έναν ορισμένο βαθμό αταξίας, ιδίως σε μια μαζική δημοκρατία όπως αυτή των Ηνωμένων Πολιτειών. Όμως δεν αναφέρομαι σε αυτό. Αναφέρομαι σε ένα ασφαλές, σταθερό και εύρυθμο πολιτικό σύστημα, στο οποίο οι κανόνες τηρούνται. Ο αείμνηστος πολιτικός επιστήμονας του Χάρβαρντ Σάμιουελ Χάντινγκτον εξηγούσε ότι αυτό που έκανε την Αμερική μεγάλη δεν ήταν τόσο τα ιδεώδη της όσο οι θεσμοί της, συμπεριλαμβανομένης της διάκρισης των εξουσιών αφενός μεταξύ της εκτελεστικής, της νομοθετικής και της δικαστικής εξουσίας και αφετέρου μεταξύ των ομοσπονδιακών, των πολιτειακών και των τοπικών αρχών. Η προεδρία του Ντόναλντ Τραμπ από το 2017 έως το 2021 έθεσε σε δοκιμασία αυτούς τους θεσμούς, αλλά εκείνοι παρέμειναν ακλόνητοι. Παρότι η Βαϊμάρη καυχήταν για την αφθονία καλλιτεχνικής και πολιτιστικής ελευθερίας, η θεμελιώδης απουσία στοιχειώδους πολιτικής και θεσμικής τάξης κατέστησε δυνατή την άνοδο του Χίτλερ, μέσω των μεθοδεύσεων του φον Πάπεν και μερικών άλλων εξίσου υπερφίαλων πολιτικών, οι οποίοι δρούσαν μέσα σε ένα απόλυτο κενό θεσμικών φραγμών. Στις αρχές της δεκαετίας του 1920, ο Χίτλερ είχε επιχειρήσει να ανατρέψει βίαια μια δημοκρατική κυβέρνηση, αλλά ως συνέπεια εξέτισε μια πολύ μικρή ποινή φυλάκισης. Αυτό ήταν ένδειξη ενός αδύναμου συστήματος, διαλυμένου από παρασκηνακές συμφωνίες και συμβιβασμούς, το οποίο δεν πίστευε στον εαυτό του. Το δημοκρατικό πολίτευμα της Βαϊμάρης δεν πρόσφερε τελικά καμία εγγύηση απέναντι στον Χίτλερ, παρότι οι οίκοι των Χοεντσόλερν και των Βίτελσμαχ, ακόμα και ως συνταγματικές μοναρχίες με ελάχιστη πραγματική εξουσία στο Βερολίνο και στο Μόναχο, θα μπορούσαν να είχαν αντεπεξέλθει στο έργο τους αν είχαν παραμείνει στη θέση τους μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Και αυτό διότι η μακραινώνη παράδοση αυτών των μοναρχιών θα είχε συμβάλει στη σταθεροποίηση των συστημάτων διακυβέρνησής τους. Θα είχε καταστήσει τους πολιτικούς πιο σοβαρούς και λιγότερο φοβικούς, καθώς

θα εκπροσωπούσαν κάτι αξιосέβαστο και ανώτερο, το οποίο θα είχε αντέξει στη δοκιμασία του χρόνου. Και πάλι, ο Τσόρτσιλ είχε δίκιο που υπερασπιζόταν τις βασιλικές οικογένειες της Κεντρικής Ευρώπης, παρά το γεγονός ότι ενεπλάκησαν σε έναν καταστροφικό παγκόσμιο πόλεμο που στοίχισε τη ζωή σε εκατομμύρια ανθρώπους. Ναι, η Ιστορία μάς δείχνει ότι δεν υπάρχει εύκολος δρόμος μπροστά μας.

Η δημοκρατία έχει λειτουργήσει στη Δύση και σε ορισμένες άλλες περιοχές επί μερικές εκατοντάδες χρόνια, ενώ το ηθικό παράδειγμα των βασιλέων και των βασιλισσών –που, όπως υπαινίχθηκε ο Βρετανός δημοσιογράφος του 19ου αιώνα Ουόλτερ Μπάτζετ, βασιζόταν στην αισθητική, συναισθηματική και υπερβατική δύναμή τους– έχει σταθεροποιήσει τεράστια τμήματα του πλανήτη επί χιλιετίες. Επομένως, η αντίληψη ότι μια εποχή παγκόσμιας δημοκρατίας βρίσκεται πλέον προ των πυλών, με σύγχρονα κράτη να αντικαθιστούν τις παλαιές αυτοκρατορίες, ενδέχεται να μην είναι τόσο ευοίωνη όσο νομίζουμε. Άλλωστε, οι υφιστάμενες διακοσμητικές μοναρχίες της Μεγάλης Βρετανίας, της Ισπανίας και της Βόρειας Ευρώπης, ειδικά της Σκανδιναβίας, εξακολουθούν να διαδραματίζουν κομβικό ρόλο στη σχετικά πληκτική σταθερότητα της πολιτικής ζωής αυτών των χωρών. «Ο θεσμός της μοναρχίας, απογυμνωμένος από την απόλυτη εξουσία», γράφει ο Αμερικανός θεολόγος των μέσων του 20ού αιώνα Ράινχολντ Νίμπουρ, διαθέτει αρετές που πηγάζουν από «τη διαρκή βούληση και ενότητα ενός έθνους, σε αντίθεση με τη στιγμιαία βούληση που ενσαρκώνεται σε συγκεκριμένες κυβερνήσεις».¹³ Εκλαμβάνουμε αυτούς τους βασιλικούς οίκους ως δεδομένους, ακριβώς επειδή η παρουσία τους είναι εξασφαλισμένη. Μεγάλο μέρος του υπόλοιπου κόσμου δεν είναι τόσο τυχερό. Επειδή οι βασιλείς και οι αυτοκράτορες έχουν εκλείψει γενικά από τον κόσμο, η ελευθερία αυτή καθαυτή έχει εντείνει τις πιθανότητες αποσταθεροποίησης. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα σε μέρη όπως η Ρωσία, η Κίνα και η Μέση Ανατολή, όπου η μοναρχική διακυβέρνηση, με την εγγενή νομιμοποίησή της, έχει αντικατασταθεί από εκσυγχρονιστικές δικτατορίες, οι οποίες πρέπει να είναι διπλά επιθετικές και καταπιεστικές προκειμένου να δικαιολογήσουν την παραμονή τους στην εξουσία.

Όσον αφορά την εμφάνιση δημοκρατικών κρατών σε άλλα μέρη του κόσμου, η ευθύνη για αυτοσυγκράτηση και συνετή διακυβέρνηση είναι πλέον δική τους υπόθεση, περισσότερο από ποτέ άλλοτε στην ιστορία

τους. Δεν υπάρχει πια κάποια ανώτατη αρχή στην οποία να μπορούν να αποταθούν. Ο λόγος που ο 20ός και οι αρχές του 21ου αιώνα υπήρξαν τόσο αιματηροί είναι ότι η σταθεροποιητική δύναμη της μοναρχίας στην Κεντρική Ευρώπη, τη Ρωσία, τη Μέση Ανατολή και σε άλλα μέρη ξαφνικά –από ιστορική άποψη– εξέλιπε. Πιστεύουμε ότι οι αξίες μας έχουν σημειώσει ηθική πρόοδο, δίνοντας πρωτοφανή έμφαση σε ζητήματα όπως τα ανθρώπινα δικαιώματα και το περιβάλλον, αλλά αυτό δεν λείπει πολλά για τη σταθερότητα ενός παγκόσμιου συστήματος που μαστίζεται από αντικρουόμενα συμφέροντα και τροφοδοτείται από την επιθετικότητα εκσυγχρονιστικών δικτατοριών σε χώρες όπως η Ρωσία και η Κίνα. Και αυτό το παγκόσμιο σύστημα είναι πιο στενά συνδεδεμένο από ποτέ άλλοτε, κάτι που μας ξαναφέρνει στην αναλογία της Βαϊμάρης.

Τα τελευταία χρόνια και μήνες της Βαϊμάρης θυμίζουν έντονα τη Ρωσική Επανάσταση του 1917, όταν η Ρωσία βυθίστηκε σε πλήρη αναρχία μετά την παραίτηση του τσάρου, ανοίγοντας τον δρόμο για το πραξικόπημα των μπολσεβίκων οχτώ μήνες αργότερα. Το αντίθετο της αναρχίας είναι η ιεραρχία, από την οποία απορρέει η τάξη. Και η απομάκρυνση του τσάρου υπονόμωσε τη μόνη πραγματική ιεραρχία που υπήρχε στη Ρωσία. Υπό αυτή την έννοια, η Ρωσική Επανάσταση δεν αποτελεί απλώς ένα ιστορικό ανάλογο του τέλους της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης. Είναι μια πανοραμική μεγέθυνσή του: ένα κλειδί για την κατανόηση της συνολικής εμπειρίας και των συνεπειών της πολιτικής αναταραχής. Και ο πιο αποτελεσματικός τρόπος για να την εξερευνήσουμε είναι μέσα από τα βιβλία ενός ανθρώπου, του Αλεξάντρ Σολζενίτσιν. Ως εκ τούτου, αξίζει μια πιο ενδελεχή ματιά.

Ο Αλεξάντρ Σολζενίτσιν γεννήθηκε το 1918, έναν χρόνο μετά τη Ρωσική Επανάσταση. Υπηρέτησε ως αξιωματικός πυροβολικού στον Κόκκινο Στρατό εναντίον των Γερμανών στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και, εξαιτίας μιας επιστολής που έγραψε προς το τέλος της στρατιωτικής του θητείας, στην οποία ασκούσε κριτική στον Στάλιν, καταδικάστηκε σε οχτώ χρόνια καταναγκαστικής εργασίας στο γκουλάγκ του Καζακστάν. Ωστόσο, ίσως

η σημαντικότερη περίοδος της ζωής του να ήταν αυτή που πέρασε έξω από το μικρό χωριό Κάβεντις, στο Βερμόντ των Ηνωμένων Πολιτειών, όπου επί δεκαεννέα μοναχικά χρόνια συνέγραψε πολλά από τα ογκώδη βιβλία που απαρτίζουν τη σειρά *Red Wheel* [*Κόκκινος τροχός*], μια σχεδόν λεπτό προς λεπτό καταγραφή της ιστορίας της Ρωσικής Επανάστασης. Σκεφτείτε το εξής: έχοντας εξοριστεί από τη Σοβιετική Ένωση επειδή είχε αποκαλύψει σε προηγούμενα βιβλία του τα τεράστια εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας που είχαν διαπραχθεί, και έχοντας τιμηθεί με το Νόμπελ Λογοτεχνίας γι' αυτή του την πράξη, ο Σολζενίτσιν γύρισε την πλάτη στην αποθέωση που θα μπορούσε να τον περιμένει σε ορισμένους λογοτεχνικούς κύκλους της Νέας Υόρκης και των πολιτιστικών πρωτευουσών της Ευρώπης και, αντ' αυτού, το 1975 εγκαταστάθηκε με την οικογένειά του στα δάση του Βερμόντ, σε ένα ψυχρό και έρημο τοπίο με χειμώνες παρόμοιους με αυτούς της Ρωσίας, και απλώς έγραφε. Το Κάβεντις είναι ιδιαίτερα απομονωμένο, με ένα παντοπωλείο που πουλά τα πάντα, μέχρι «όπλα και πυρομαχικά». Έμοιαζε να βρίσκεται σε έναν εντελώς διαφορετικό κόσμο από τα χιονοδρομικά κέντρα του άλλου, πιο κοσμοπολίτικου Βερμόντ που συνδέεται με τον Μπέρνι Σάντερς. Αποφεύγοντας γενικά τους επισκέπτες για τις επόμενες δύο δεκαετίες, ο Σολζενίτσιν έγραψε περίπου μισή ντουζίνα βιβλία, με μέσο όρο περίπου 750 σελίδες το καθένα, τα οποία αφηγούνται την ιστορία της αναρχίας της Ρωσικής Επανάστασης και των όσων προηγήθηκαν, προσφέροντας με αυτόν τον τρόπο ένα ηθικό δίδαγμα για τον 21ο αιώνα. Αυτή η πράξη καθαρής πνευματικής ενέργειας, συγκέντρωσης, αυτοπειθαρχίας και αποκήρυξης των συμβατικών κοσμικών απολαύσεων και διασκεδάσεων, τις οποίες θα μπορούσε να του προσφέρει έστω και μια σκεπτικιστική λογοτεχνική ελίτ, ήταν στο πνεύμα του ρωσικού ανατολικού μοναχισμού. Κατέστησε τον Σολζενίτσιν, έναν συντηρητικό παραδοσιακό στοχαστή που πέθανε το 2008, όχι μόνο μια κορυφαία μορφή της λογοτεχνίας, αλλά έναν από τους σπουδαιότερους ανθρώπους του 20ού αιώνα.

Η σειρά *Κόκκινος τροχός* αποτελείται από ξεχωριστούς «κόμβους» ή «σταθμούς», όπως προτιμούσε αργότερα να τους αποκαλεί ο Σολζενίτσιν: *Αύγουστος 1914*, *Νοέμβριος 1916* και, μέχρι στιγμής, καθώς γράφω αυτές τις γραμμές, τρεις ογκώδεις τόμοι αφιερωμένοι στον *Μάρτιο 1917*. (Θα ακολουθήσουν κι άλλοι τόμοι, καθώς συνεχίζεται το μεταφραστικό

έργο της Μάριαν Σβαρτς.) Με εξαίρεση τον πρώτο τόμο, *Αύγουστος 1914*, οι υπόλοιποι γράφτηκαν ουσιαστικά κατά την περίοδο της αυτοεξορίας του στο Βερμόντ, πριν από την επιστροφή του στη Ρωσία μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης.

Και εδώ, το πρόσχημα της μυθοπλασίας επιτρέπει σε έναν συγγραφέα να πει την αλήθεια με μεγαλύτερη ακρίβεια. Τα μυθιστορήματα αυτά είναι, στην ουσία, Ιστορία γραμμένη σε χρόνο ενεστώτα. Ο Σολζενίτσιν μοιάζει να μην παραλείπει τίποτα, ούτε ακόμα και την πλήξη ενός εξαντλητικού μαραθωνίου από άυπνες νύχτες στα ανάκτορα της Πετρούπολης και αλλού, που συνοδεύονταν από τσάι και αλκοόλ. Αναβιώνει και αναπλάθει με ακρίβεια τον τρόπο με τον οποίο συνέβησαν όλα αυτά στη Ρωσία κατά τη δεύτερη δεκαετία του 20ού αιώνα και δεν επιτρέπει την αλλοίωση αυτής της κρίσιμης καμπής της παγκόσμιας Ιστορίας ούτε από την εκ των υστέρων σοφία των ιστορικών ούτε από τις εκ του ασφαλούς αξιολογικές κρίσεις της εποχής μας. Διότι το δύσκολο και ενοχλητικό μήνυμά του απευθύνεται τόσο στους Ρώσους συμπατριώτες του όσο και στη Δύση.

Ο Σολζενίτσιν δεν διατυπώνει απλώς, αλλά αποδεικνύει την ανάγκη –πάνω απ’ όλα– για τάξη. Στην προεπαναστατική Ρωσία, η τάξη αυτή συνιστούσε μια μεσαιωνική ολότητα, όπως ενσαρκωνόταν στον απολυταρχισμό της δυναστείας των Ρομανόφ. Ο τσάρος Νικόλαος Β΄ ήταν ανόητος, αναποφάσιτος και αυτοκαταστροφικός. Του έλειπε ακόμα και η στοιχειώδης κριτική ικανότητα. Κι όμως, ακόμα κι αν επέμενε σε ένα αντιδραστικό παρελθόν –την ίδια ώρα που η ρωσική κοινωνία βίωνε τους επώδυνους πόνους της γέννησης του εκσυγχρονισμού–, χωρίς τη μοναρχία απλώς δεν μπορούσε να υπάρξει Ρωσία. Το δυστύχημα είναι ότι, όσο απαραίτητη κι αν ήταν η οικογένειά του για τη χώρα, άλλο τόσο μισητός ήταν ο ίδιος ο Νικόλαος – και όχι αδικαιολόγητα: αυτή είναι η τραγική κατάσταση που αποτυπώνει ο Σολζενίτσιν στα μυθιστορήματα αυτά.

Θα επανέλθω στον τσάρο αργότερα, με περισσότερη λεπτομέρεια. Θέλω πρώτα να ξεκινήσω από τις βασικές θέσεις του Σολζενίτσιν και στη συνέχεια να σκιαγραφήσω την ευρύτερη εικόνα της προεπαναστατικής Ρωσίας κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, καθώς και την πολιτική αναταραχή που ακολούθησε, ίσως τη μεγαλύτερη του 20ού αιώνα, η οποία αντηχεί έως σήμερα και βρίσκεται στον πυρήνα του κεντρικού επιχειρήματός μου για τη Βαϊμάρη.